

جایگاه ارزش‌های میراث نظامی در حفاظت و گردشگری مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران از دیدگاه دانشجویان دانشگاه هنر در پردیس باغ ملی

پارمیس زانیچ‌خواه^۱، علی‌رضا رازقی^۲

DOI:10.22034/jtd.2021.285687.2344

چکیده

پذیرش رسمی میراث نظامی به‌منزله شاخه‌ای از میراث فرهنگی و لزوم حفاظت از ساختارهای یکپارچه با بستر فرهنگی - اجتماعی آن در پی بنیان‌گذاری کمیته علمی بین‌المللی ایکوموس در استحکامات دفاعی و میراث نظامی انجام شد. اثربخشی حفاظت از میراث فرهنگی به‌طور عام و میراث نظامی به‌طور خاص به ایجاد دانش و بینش اجتماعی درباره ارزش‌های میراثی وابسته است که متعاقباً می‌تواند به ارتقای کیفیت گردشگری میراث نظامی بینجامد. بر این اساس، تلاش پژوهش کیفی حاضر^۳ بر این بوده است که در گام نخست، با رویکردی توصیفی - اکتشافی و با استناد به روش تفسیری - تاریخی، تحولات کالبدی - معنایی را بررسی و ارزش‌های عینی و محتوایی مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران را به‌منزله یکی از مهم‌ترین مصادیق میراث نظامی مدرن در ایران بازنمایی کند و متعاقباً کیفیت حفاظت از این ارزش‌ها را به‌شیوه نگرش‌سنجی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه هنر پردیس باغ ملی تهران، به‌منزله گروهی مطرح در گردشگری این مجموعه، ارزیابی کند. یافته‌های پژوهش از طرفی حکایت از تثبیت جایگاه این مجموعه به‌منزله فضایی میراثی - نظامی در میان مخاطبان و گردشگران می‌کند و از طرف دیگر کیفیت شناخت و ادراک آنان از نظام ارزشی مترتب بر این مجموعه تاریخی و همچنین آگاهی ایشان از اقدامات حفاظتی آن را در سطح متوسط روبه‌پایین ارزیابی می‌کند. با تعمیم این نتایج می‌توان دریافت که تدوین و اجرای راهکارهایی، به‌منظور بالا بردن آگاهی ذی‌مدخلان از ارزش‌های مرتبط به‌گونه‌های متنوع میراث نظامی، گامی مؤثر در حفاظت از این مجموعه و ارتقای کیفیت گردشگری آن است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۲

واژه‌های کلیدی:

ارزش‌های میراث نظامی، حفاظت، گردشگری، قزاقخانه، میدان مشق، تهران

مقدمه

بنا بر قانون اساسی نامۀ سازمان میراث فرهنگی کشور^۱، «میراث فرهنگی شامل آثار باقی‌مانده از گذشتگان است که حرکت انسان در طول تاریخ را نشان می‌دهد و با شناسایی آن، زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می‌شود و از این طریق زمینه‌های عبرت برای انسان فراهم می‌آید». از سوی دیگر،

۱. پژوهشگر و دانشجوی دوره دکتری مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر، تهران، ایران.

۲. دانشیار دانشگاه هنر، تهران، ایران (نویسنده مسئول). razeghi@art.ac.ir

۳. این مقاله از رساله دکتری پارمیس زانیچ‌خواه با موضوع «ارزش‌های ملموس و ناملموس در میراث نظامی شهری» در رشته مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی دانشگاه هنر، به راهنمایی آقای دکتر علی‌رضا رازقی، استخراج شده است.

۴. این قانون در ۹ ماده، ۶ تبصره و ۳۴ بند، در تاریخ ۱۳۶۷/۰۲/۰۱ توسط مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید.

براساس تعریف ایکوموس^۱، حفاظت عبارت است از «تطویل عمر میراث فرهنگی و، در صورت امکان، شفاف کردن پیام‌های هنری و تاریخی ملحوظ در آن، بدون از بین رفتن اصالت و معنای آن» (یوکیلهتو، ۱۳۸۷: ۳۴۷). به بیان دیگر، هدف حفاظت میراث فرهنگی آشکارسازی و حفظ حقیقت اثر است و حقیقت اثر در گروی بازشناسی وجوه ارزشمندی آن است که با جمیع فرایندهای زیستی، اجتماعی و گردشگری مرتبط به اثر نیز ارتباط دارد. شناخت جامع ارزش‌های آثار تاریخی به منظور شناخت کامل فرهنگ و هویت جامعه‌ای است که آثار تاریخی در آن قرار دارد. «چنین شناختی می‌تواند ابعاد گوناگون جهان‌بینی انسان‌های جامعه را در دوره‌های تاریخی نمایان سازد» (نژادابراهیمی سردرود و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۹). کوتاه سخن آن‌که تمام اعمالی که عمر میراث فرهنگی و طبیعی ما را دوام می‌بخشد و طولانی می‌کند و به بازشناسی و حفظ ارزش‌های نهفته در آن می‌انجامد به‌نحوی در مقوله حفاظت و گردشگری می‌گنجد.

«روند توسعه فکری و تلاش در حفاظت و حراست از آثار باستانی به‌طور عام و حفاظت از شهرها و محوطه‌های تاریخی به‌طور خاص، به‌خاطر این‌که وابستگی‌های متعددی با فرهنگ عامه و مبانی حقوقی هر کشور دارد، به‌شکلی متفاوت از یک کشور تا کشوری دیگر متظاهر می‌شوند» (فلامکی، ۱۳۸۴: ۱). توجه به میراث فرهنگی و گردشگری مرتبط به آن در سطح جهانی تقریباً هم‌زمان با سال‌های تجدید حیات ادبی در اروپا آغاز شد. از اواخر قرن هفدهم که افکار نویسندگان و فلاسفه درباره حقوق بشر دوستانه و کاهش دامنه آسیب‌های وارده از جنگ به دستاوردهای بشری معطوف شد، میراث فرهنگی نیز، به تعبیرهای گوناگون، جای خود را در عالم اندیشه باز کرد (صمدی رندی، ۱۳۸۲) و با نظام‌های زیستی، اجتماعی و گردشگری پیوند یافت. مفهوم میراث جهانی در طول سده هجدهم و نوزدهم میلادی تکوین یافت و، در قالب کنوانسیون‌ها و توافق‌های بین‌المللی، شکل رسمی به خود گرفت. دامنه مفهوم میراث فرهنگی به تدریج و تا نیمه دوم قرن بیستم میلادی گسترش یافت و نه تنها یادمان‌های معماری، مجموعه‌های ساختمانی، محوطه‌ها، ساختارها و مناظر را شامل می‌شد، بلکه چگونگی تعامل آن‌ها

با یکدیگر، با زمینه‌ای که در آن قرار داشتند، با محیط اطرافشان و با جوامع محلی، در هر دو حوزه عناصر مادی و معنوی، را نیز در بر می‌گرفت. علاوه بر این، به تدریج شاخه‌ها و اشکال جدیدی از میراث فرهنگی (مانند میراث قومی و بومی، میراث روستایی، میراث مدرن و میراث صنعتی) بازشناسی و بازتعریف شد و سپس حفاظت از آثار و ذی‌مدخلان آن هم ابعاد گسترده‌تری یافت و در نظام اجتماعی و گردشگری مرتبط نیز تأثیرگذار شد. هم‌زمان با این تحولات، در بسط دامنه میراث فرهنگی و حفاظت از آن، مفهوم ارزش درخصوص میراث فرهنگی نیز گسترده‌تر شد و ارزش‌های مرتبط به میراث فرهنگی از ابعاد تاریخی، زیباشناسانه و کمی فراتر رفت و جنبه‌های ناملموس، فرهنگی و اجتماعی را نیز در بر گرفت، به‌نحوی که مفاهیم میراث فرهنگی، گردشگری، حیات اجتماعی و ارزش‌های بومی و محیطی، در تعامل و کارکرد متناظر با یکدیگر، اهمیتی ویژه یافتند.

ازجمله شاخه‌های نوپا در میراث فرهنگی «میراث نظامی»^۲ است که به‌تازگی جای خود را در ادبیات حوزه حفاظت باز کرده و پذیرش رسمی آن مرهون بنیان‌گذاری کمیته علمی بین‌المللی ایکوموس در استحکامات دفاعی و میراث نظامی (ایکوفورت)^۳ است. به دنبال آن، ضرورت توجه به این حوزه میراثی و تدوین رویکردهای حفاظتی از آن و ارزش‌های عینی و محتوایی مترتب بر گونه‌های متنوع میراث نظامی، از قدیمی‌ترین اشکال تا جدیدترین آن‌ها، مطرح شد و مورد توجه جوامع هدف واقع شد، گرچه تاکنون تلاش‌های اندکی در این حوزه انجام شده است. در ایران نیز، هنوز جایگاه این مفهوم در ادبیات حوزه حفاظت از میراث فرهنگی تثبیت نشده است. این در حالی است که توجه به واژه «میراث نظامی» در ایران از گذشته سابقه داشته است. برای مثال، پروفیسور آرتور پوپ^۴ در دی‌ماه ۱۳۲۶ سخنرانی‌ای را با موضوع «میراث نظامی ایران باستان» با حضور تیمسار سپهبد یزدان‌پناه (وزیر جنگ وقت) و عده‌ای از افسران عالی‌رتبه ارتش

2. Military Heritage

3. International Scientific Committee on Fortifications and

Military Heritage (ICOFORT)

کمیته علمی بین‌المللی ایکوموس در استحکامات دفاعی و میراث نظامی، با نام اختصاری ایکوفورت، نهایتاً در تاریخ ۸ فوریه ۲۰۰۵، توسط کمیته اجرایی ایکوموس در پاریس بنیان‌گذاری شد.

۴. آرتور آپهم پوپ (۱۸۸۱-۱۹۶۹) (Arthur Upham Pope) مورخ شهیر امریکایی آثار هنری ایران بود. او یکی از بنیان‌گذاران مؤسسه آسیایی دانشگاه پهلوی بود و مدت ۲۴ سال آن را مدیریت کرد. پوپ از بزرگ‌ترین محققانی بود که فرهنگ و معماری ایران را به جهانیان معرفی کرد.

۱. شورای بین‌المللی ابنیه و محوطه‌ها (ICOMOS: International Council on Monuments and Sites) (ایکوموس) سازمانی برای نگهداری و پاسداری از اماکن میراث فرهنگی در سراسر جهان است که پس از منشور ونیز در سال ۱۹۶۴، در سال ۱۹۶۵ در ورشو پایه‌گذاری شد تا مشاور و یونسکو درخصوص میراث‌های جهانی باشد.

حفاظت از آن ارائه کند؛ چراکه، به‌رغم ارزشمند بودن ذاتی این مجموعه تاریخی در قلب پایتخت دو‌یست‌ساله و همچنین اعمال اقدامات حفاظتی فراگیر در آن، کیفیت ادراک مخاطبان و گردشگران از لزوم حفاظت از ارزش‌های میراث نظامیه میزان آگاهی آنان از فرایندهای حفاظتی انجام‌شده و میزان و کیفیت انتقال این ارزش‌ها به آنان در روند این اقدامات وابسته است.

دو پرسش اصلی پژوهش عبارت هستند از:

پرسش ۱: سیر تحول مفاهیم ارزشی میراث نظامی و انواع آن در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران چگونه تبیین و طبقه‌بندی می‌شود؟

پرسش ۲: کیفیت حفاظت از میراث نظامی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران، به لحاظ جایگاه ارزش‌های احصاشده، در نگرش ذی‌مدخلان و گردشگران (وفق جامعه آماری پژوهش) چگونه است؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی در این زمینه در سطح بین‌المللی انجام شده است که می‌توان آن‌ها را در دو دسته کلی بررسی کرد. نخست پژوهش‌هایی هستند که به‌نوعی به مفهوم میراث نظامی پرداخته‌اند. برای مثال، مقاله «روح مکان در فضاهای میراث نظامی»^۳ (Klupsz, 2008) که به معرفی مکان‌های میراث نظامی به‌منزله بخشی از میراث ملموس پرداخته است تا اهمیت و ضرورت حفاظت یکپارچه از ارزش‌های ملموس و ناملموس مکان‌های میراث نظامی برای نسل‌های امروز و فردا را نشان دهند؛ این مکان‌ها دربرگیرنده لایه‌هایی از ارزش‌های ناملموس هم هستند. این رویکرد ارزش‌محور، از لحاظ نظری، با پژوهش حاضر قرابت بیشتری دارد. اما فقر پژوهشی در این دسته، در سطح بین‌المللی، به‌شدت به چشم می‌خورد که نو بودن موضوع و ضرورت پرداختن به آن را نشان می‌دهد. دسته دوم تحقیقاتی هستند که به چگونگی مشارکت دادن گروه‌های اجتماعی ذی‌مدخل در توسعه مجدد اراضی نظامی درون‌شهری با رویکرد توسعه درونی می‌پردازند. این دسته در پی شناسایی افراد یا گروه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر در امر تجدید حیات اراضی قهوه‌ای نظامی و چگونگی جلب مشارکت آنان به‌ویژه از منظر اقتصادی است. از آن جمله می‌توان به مقاله‌ای تحت عنوان «دخالت دادن جامعه در حفاظت از میراث نظامی (مطالعه موردی: تخریب

در دانشگاه جنگ ایراد کرد یا «گردشگری میراث نظامی»^۱ از جمله واژگان مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی^۲ است که به‌معنای «نوعی گردشگری که، در آن، گردشگران به بازدید از پایگاه‌ها و تجهیزات نظامی قدیمی می‌پردازند» مطرح شده است.

ازطرفی، اثربخشی حفاظت از میراث فرهنگی به‌طور عام و میراث نظامی به‌طور خاص در گروی آغاز جریان حفاظتی از درون جامعه و با ایجاد دانش و بینش اجتماعی از ارزش‌های میراثی است و از طرف دیگر «منابع با ارزش میراثی، به‌منزله یکی از اجزای پیکره فرهنگی جوامع، می‌توانند بازگوکننده ظرفیت‌ها و ویژگی‌های فرهنگی ما در قالب گردشگری فرهنگی باشند» (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۸) و «گردشگری میراثی به‌طور معمول متکی بر عناصر زنده و ساخته‌شده فرهنگ است و به کاربرد گذشته ملموس و ناملموس [عینی و محتوایی] به‌منزله منبع گردشگری وابسته است» (Timothy & Nyaupane, 2009: 3). لذا، به‌منظور ارتقای کیفیت حفاظت و گردشگری میراث نظامی که هدف غایی این پژوهش است، گام نخست، استخراج ارزش‌های میراث نظامی و، گام بعدی، تغییر نگرش و رفتار مسئولان [ذی‌نفعان و گردشگران] با ایجاد یادگیری فراتر از «آگاهی» یا «دانش» درباره این ارزش‌ها است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ چراکه «امروزه گردشگران علاقه‌مند هستند که از تجربه گردشگری خود، به‌منزله فرصتی برای درک جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی یک مکان استفاده کنند» (Gatti & Cacciaguerra, 2014: 233). (ادراکات و نگرش‌های ذهنی افراد عناصر اصلی تجارب گردشگری میراث و بنابراین بسیار مهم هستند و نیاز به توجه فراوان دارند) (کلانتر مهرجردی و میر، ۱۳۹۴: ۳۸).

بدین‌منظور، پژوهش حاضر، که متمرکز بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران به‌منزله یکی از مصادیق میراث نظامی مدرن در ایران است، سعی دارد، به‌منظور پاسخ‌گویی به دو پرسش اصلی خود، نخست با بررسی سیر تحولات تاریخی و تأثیر آن در تحولات معماری، شهرسازی و سایر عرصه‌های حیات اجتماعی به استخراج نظام ارزشی مترتب بر این مجموعه تاریخی پردازد و سپس با احصای جایگاه این ارزش‌ها در حفاظت و گردشگری این مجموعه، در نگاه جامعه آماری پژوهش، تصویری از کیفیت آشنایی و درک ذی‌مدخلان و گردشگران از مفهوم ارزش‌های میراث نظامی و لزوم

3. The Spirit of the Military Heritage Places

1. Military Heritage Tourism

۲. فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، دفتر هفتم.

میراث نظامی قرن شانزدهمی در شهر آنتورپ^۱ کشور بلژیک)» (Dobbels & Bertels, 2012) اشاره کرد که، ضمن ارائه توصیفی تاریخی از مباحث ملی و ارزیابی بین‌المللی در تحول توسعه شهری و حفاظت میراثی، به بررسی نقش افراد مستقل، گروه‌های فعال شهری و اهداف آن‌ها در مجادله بر سر تخریب میراث نظامی یا حفاظت از آن، در نمونه موردی استحکامات دفاعی قرن شانزدهمی در شهر آنتورپ بلژیک، تحت لوای کارزاری می‌پردازد که در قرن نوزدهم در حمایت از این استحکامات دفاعی شکل گرفت. وضعیت مهمی که در خصوص معماری نظامی در قرن نوزدهم به وجود آمد مدت‌ها ادامه یافت و، به لطف اقداماتی نظیر این کارزار حفاظتی، تمایل به حفظ میراث نظامی در اروپا گسترش یافت و، در سال ۲۰۰۵، با پایه‌گذاری کمیته علمی بین‌المللی در دفاع از استحکامات دفاعی و میراث نظامی توسط ایکوموس به نتیجه رسید.

در ایران، مفهوم میراث نظامی هنوز جایگاه خود را در ادبیات حوزه حفاظت نیافته و لذا پژوهشی متمرکز بر این مفهوم نیز انجام نشده است. فقط در مطالعه‌ای با عنوان «کودتای ۱۲۹۹ و معماری نظامی گرایانه» (کیانی، ۱۳۷۹)، تأثیرات عمیق کودتای ۱۲۹۹ و تشکیل سلسله پهلوی و نظامی‌گری غالب در این دوران در معماری و شهرسازی بررسی شده است. اما در حوزه استفاده مجدد از اراضی نظامی درون‌شهری پژوهش‌های اندکی انجام شده که از آن جمله می‌توان به مقاله «گذری بر تبدیل پادگان‌ها به فضاهای کارآمد شهری در ایران و جهان با تأکید بر پروژه بوستان بزرگ ولایت» (نامجویان، ۱۳۹۱) اشاره کرد که، در آن، چگونگی استفاده از ظرفیت توسعه مجدد اراضی پادگان‌ها در قالب فضاهای باز بررسی شده است. در این مطالعه، ضمن برشمردن اهداف تغییر کاربری اراضی نظامی شهری و بررسی دو نمونه از تجارب جهانی در این حوزه، به ارزیابی پروژه بوستان ولایت به منزله یک نمونه داخلی موفق از تبدیل پادگان به فضای کارآمد شهری پرداخته شده است. در مطالعه دیگری با عنوان «معرفی ملاحظات کیفی مهم در کاربرد مجدد پهنه‌های متروکه و سامان‌دهی آن‌ها در قالب یک چارچوب کیفیت‌سنجی» (افرادى و نوریان، ۱۳۹۴)، که مطالعه موردی آن معطوف بر پادگان دوشان‌تپه است، با هدف فراهم‌سازی زمینه‌ای برای آشناسازی متخصصان داخلی با ملاحظات کیفی مهم در کاربرد مجدد پهنه‌های متروکه و تسهیل امر

کیفیت‌سنجی پروژه‌های داخلی، نحوه سامان‌دهی و اولویت‌بندی آن‌ها برای کیفیت‌سنجی پروژه‌های کاربرد مجدد در داخل کشور بررسی شده است. یافته‌های پژوهش حکایت از وجود بیشترین انطباق در برنامه‌های تهیه‌شده برای کاربرد مجدد پادگان دوشان‌تپه با چارچوب کیفی ارائه‌شده در مقاله را دارد که خود نشان از ظرفیت نهفته در این اراضی و پهنه‌ها است. در پژوهشی دیگری با عنوان «توسعه درونی، الگویی متوازن، متعادل و پایدار برای توسعه و ارتقای کیفی شهر؛ برنامه‌ریزی برای توسعه مجدد اراضی نظامی درون شهری» (ایزدی و امیری، ۱۳۹۵)، به توسعه مجدد اراضی نظامی درون‌شهری به منزله یکی از مهم‌ترین فرصت‌های توسعه درونی اشاره شده که، علاوه بر کیفیت‌بخشی در عرصه پروژه، با تأثیرگذاری در بافت پیرامونی به منزله محرک برنامه‌های بازآفرینی شهری عمل می‌کند. همچنین، به لزوم برنامه‌ریزی و مشخص کردن جایگاه و نقش سازمان‌ها و نهادهای مربوطه و مشارکت و هماهنگی‌های بین آن‌ها به منزله مهم‌ترین اصل در تجدید حیات اراضی نظامی اشاره شده است. پژوهش‌های بررسی‌شده بیشتر متمرکز بر وجه اقتصادی تجدید حیات اراضی نظامی بوده و به این مکان‌ها از منظر موتور محرک توسعه اقتصادی نگریسته‌اند و کمتر پژوهشی جامع در تبیین مفهوم میراث نظامی معماری و شهری و گونه‌های آن و همچنین اتخاذ رویکردی ارزش‌منا و مبتنی بر مشارکت گروه‌های گوناگون ذی‌مدخل و گردشگران در حفاظت از نظام ارزشی چندلایه این فضاهای میراثی دیده شده است.

روش پژوهش

پژوهش کیفی حاضر، با هدف کلی «احصای جایگاه ارزش‌های مرتبط به میراث نظامی در نگرش جامعه آماری تحقیق به منظور ارتقای کیفیت حفاظت و گردشگری مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران»، در زمره تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد. همچنین، از نظر سطح، این تحقیق، که به دنبال توصیف ماهیت ارزشی مجموعه میراث نظامی قزاقخانه و میدان مشق تهران با رویکردی حفاظتی - گردشگری است، در زمره تحقیقات توصیفی - اکتشافی دسته‌بندی می‌شود. این پژوهش، به منظور پاسخ‌گویی به دو پرسش اصلی خود (که از نظر روش‌شناسی در امتداد یکدیگر هستند) و با اتکا به پارادایم تفسیری و با ترکیبی از راهبرد تفسیری - تاریخی در یافتن پاسخ پرسش نخست و به منظور استخراج

۱. آنتورپ (به هلندی Antwerpen و به فرانسوی Anvers) شهری است در بلژیک و، از نظر وسعت شهر و حومه، دومین شهر بزرگ پس از بروکسل و، از نظر واحد شهری، بزرگ‌ترین شهر این کشور محسوب می‌شود.

جدیدترین پیش‌نویس منشور ایکوفورت در استحکامات دفاعی و میراث مرتبط به آن، دستورالعمل‌هایی برای نگهداری، حفاظت و تفسیر^۳، که در سال ۲۰۱۹ میلادی تدوین شده است، در بیان ضرورت توجه به استحکامات دفاعی تاریخی و میراث مرتبط به آن‌ها این‌طور آمده: «استحکامات دفاعی، از ابتدای تاریخ تا دوران مدرن، یکی از الزامات جوامع بشری در دفاع از خود بوده‌اند. آن‌ها به طرق متنوعی با منظر فرهنگی و اراضی اطرافشان و همچنین اجتماعات انسانی و سکونتگاهشان یکپارچه بوده‌اند. چگونگی نیل به این یکپارچگی اطلاعات مهمی را دربارهٔ اجتماعی که این ساختارها را ایجاد کرده‌اند فراهم می‌آورد. این استحکامات دفاعی تاریخی شامل ساختمان‌ها، مجموعه‌های متنوع یا سامانه‌های دفاع نظامی می‌شوند که یا به حیات عملکردی خود با توجه به مقاصد دفاعی ادامه می‌دهند یا متوقف می‌شوند» (ICOFORT, 2019).

در ادامه، در این پیش‌نویس، میراث مرتبط به استحکامات دفاعی تاریخی (میراث نظامی) و اشکال متنوع آن به شرح زیر تعریف شده است: «استحکامات دفاعی و میراث مرتبط به آن هر ساختاری متشکل از مصالح طبیعی (مثلاً گیاهی یا زمین‌شناسی) یا مصنوعی است که توسط جامعه‌ای بشری در دفاع از خود در برابر مهاجمان ساخته شده است مانند کارهای مهندسی نظامی، انبارهای مهمات، بنادر و میادین نبرد دریایی، سربازخانه‌ها، پایگاه‌های نظامی، میادین آزمایش و سایر مجموعه‌های متمایز یا هرگونه ساختاری که به‌منظور دسترسی به مقاصد نظامی یا دفاعی ساخته یا استفاده شده است. مناظر فرهنگی نظامی که شامل میادین نبرد، تأسیسات دفاعی ارضی یا ساحلی، سنگرها و استحکامات قدیمی و جدید می‌شوند، نه محدود به آن‌ها، نه تنها در بردارندهٔ ارزش‌هایی مشابه با بناها و محوطه‌های میراثی دیگر هستند، بلکه دارای ارزش‌هایی ویژه نیز هستند که باید با دقت مطالعه، تحلیل و حفاظت شوند. ... تشخیص این ارزش‌های متمایز مرتب بر این استحکامات و میراث دفاعی میزان مقید بودن حفاظت، توان‌بخشی و ارزش‌های کلی آن‌ها را به این ارزش‌های ویژه مشخص می‌کند» (Ibid).

این تعریف علاوه بر این که ضرورت توجه به شاخهٔ نوپای میراث نظامی و اشکال متنوع آن را آشکار می‌کند، به لزوم حفاظت از این ساختارها و ترویج و ارتقای گردشگری در آن‌ها، با توجه به ارزش‌های

ارزش‌های میراث نظامی در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران از طریق بررسی تحولات کالبدی و فراکالبدی این مجموعه و، متعاقب آن، نگرش‌سنجی به‌منظور احصای جایگاه این ارزش‌ها نزد جامعه آماری در پاسخ‌گویی به پرسش دوم، با رویکردی استقرایی پیش می‌رود. دانشجویان دانشگاه هنر در پردیس باغ ملی، که گروهی از کاربران فعلی آن هستند، و ذی‌مدخلان و گردشگرانی که ارتباطی پویا با این مجموعه دارند جامعه آماری این پژوهش در نظر گرفته شده‌اند. لذا این پژوهش، در فاز نخست، در پی دستیابی به شناختی کل‌نگر و همه‌جانبه از موضوع موردنظر و درعین‌حال بررسی سیر تحول تاریخی در آن متکی بر مدارک اسنادی یا منابع نوشتاری بوده است که با مراجعه به مستندات تاریخی، مطالعات انجام‌شده و اسناد مربوط به طرح‌های حرفه‌ای تحقیق‌یافته و همچنین با مشاهده و مطالعات میدانی موردپژوهش پیش می‌رود. در فاز دوم یا فاز نگرش‌سنجی، گردآوری داده‌ها از جامعه آماری به‌کمک پرسش‌نامهٔ ساختاریافته (محقق‌ساخته) با نمونه‌گیری هدفمند انجام شده و، برای دستیابی به پاسخ پرسش دوم، پژوهش با اتکا به داده‌های زمینه‌ای پیش می‌رود و فرایند تحلیل داده‌ها در آن پس از گردآوری آن‌ها انجام می‌شود.

ساختار نظری پژوهش

ساختار نظری پژوهش حاضر در پیوند میان مفهوم میراث نظامی، ارزش‌های وابسته به آن توأم با تحولات کالبدی-معنایی و نگرش‌های جامعه‌ای از گردشگران مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران شکل می‌گیرد.

میراث نظامی و ارزش‌های مترتب بر آن

در سیزدهمین مجمع عمومی ایکوموس که از اول تا پنجم دسامبر ۲۰۰۲ میلادی در مادرید تشکیل شد، خانم لیدیا کلپز^۲ (عضو هیئت ملی میراث لهستان وقت)، در انتهای سخنرانی خود درخصوص منظر قلعه‌های دفاعی، پیشنهاد تشکیل کمیته‌ای در حفاظت از استحکامات دفاعی تاریخی را مطرح کرد. اساس‌نامهٔ کمیته علمی بین‌المللی ایکوموس در استحکامات دفاعی و میراث نظامی با نام اختصاری ایکوفورت نهایتاً در تاریخ ۸ فوریه ۲۰۰۵ میلادی توسط کمیته اجرایی ایکوموس در پاریس به تصویب رسید. در مقدمه

1. ICOMOS 13th General Assembly and International Scientific Symposium, 1-5 December 2002, Madrid, Spain.

2. Lidia Klupsz

3. Draft ICOFORT Charter on Fortifications and Related Heritage; guidelines for Protection, Conservation and Interpretation

مستتر در آن‌ها، تأکید می‌ورزد. در این پیش‌نویس، نظامی در نظر گرفته شده‌اند که در جدول زیر آورده همچنین، ارزش‌هایی هشت‌گانه مترتب بر میراث شده‌اند:

جدول ۱: ارزش‌های مترتب بر میراث نظامی از نظر پیش‌نویس منشور ایکوفورت (ICOFORT, 2019)

شرح	دسته‌بندی ارزشی
تیبولوژی منحصر به فرد استحکامات دفاعی در پاسخ به فناوری‌های جنگاورانه ویژه در آن‌ها شکل گرفته است. ارزیابی ارزش‌های فنی مستلزم کسب اطلاعات عمیقی در خصوص سیر تحول جنگ‌افزارها و جنگاوروی‌ها است تا بتوان پیشرفت‌های نوآورانه‌ای را که در پاسخ به تغییرات در علوم و مهندسی نظامی به وجود آمدند شناسایی و اثبات کرد.	ارزش‌های معماری / فنی
ارزش استحکامات دفاعی، به منزله سازه‌های ارضی، مؤلفه مهمی در تعیین اهمیت سیستم‌های دفاعی است، در حالی که برخی ساختارهای دفاعی به صورت عناصر منفک و مستقل هستند، اما در سایر موارد ممکن است جزئی از سامانه‌ای بزرگ‌تر از عناصر غیرمجاور باشند که با هدف تلطیف منظر فرهنگی آن عمل می‌کنند و نیازمند سنجش در همان زمینه وسیع هستند. در این موارد، ارزش سامانه مهم‌تر از ارزش هر یک از اجزای آن است که خود، فارغ از وزن و اهمیتشان، مستلزم حفاظت هستند. شناسایی این ارزش‌ها نیز ممکن است مدنظر باشد از جمله مزایای استراتژیک محل استقرار استحکامات دفاعی، چگونگی تأثیر طراحی در توزیع فضایی جنگ‌افزارها در آن‌ها، نوع محاصره یا حمله پیش‌بینی شده، محدوده دفاعی مورد استفاده و توپوگرافی و اکوسیستم اراضی مورد دفاع است.	ارزش‌های منظر فرهنگی / جغرافیایی / ارضی
ارزش منظر فرهنگی به ارتباط میان استحکامات دفاعی و فعالیت‌های انسانی افرادی وابسته است که نیازمند دفاع هستند. ارزش منظر فرهنگی همچنین، با نگاه به بستر استحکامات دفاعی، عملکرد این ساختارها در خصوص مفاهیم دفاعی و غلبه بصری یا فیزیکی آنان بر اراضی اطرافشان، درکی زمینه‌ای از مصالح ساختمانی و کارکرد این استحکامات فراهم می‌آورد. ارزش منظر فرهنگی همچنین می‌تواند ارزش دیگری را در خصوص هویت و حس تعلق خاطر به مکان، ناحیه یا کشوری خاص در خود جای دهد.	ارزش منظر فرهنگی
دژها و قلعه‌ها نمادی از امتزاج علوم چندگانه هستند. بارو نوعی پوسته بیرونی فیزیکی است که بیشترین تصویر خارجی را در خود دارد که، با حفاظت از آن، این تصویر را ارج می‌نهد. اما نکته جالب این است که این پوسته بیرونی چیزی فراتر از لایه‌ای محافظ برای هسته تصمیم‌گیری استراتژیک [درون آن] است. بنابراین، ارزش استراتژیک فراتر از یک ارزش صرف ارضی یا جغرافیایی است؛ چراکه قدرت تصمیم‌گیری و عمق دانش و انسجام اجتماعی گروه رهبری را منعکس می‌کند.	ارزش استراتژیک
استحکامات دفاعی برای حمایت از یک گروه انسانی در مقابل گروهی دیگر به وجود آمدند. بنابراین، می‌توان آن‌ها را عرصه‌های مناقشه دانست. این استحکامات گاهی شاهد نبردهایی خشن و ویرانگر و جنگ‌هایی بوده‌اند که به پیروزی یک گروه و مغلوب شدن گروهی دیگر انجامیده‌اند. بنابراین، نقش عمده‌ای در ساختمان‌های یک ملت به عهده دارند. استحکامات دفاعی همچنین نقش بسزایی در هویت فرهنگی و سنت‌های جوامع و کشورها ایفا می‌کنند. در هنگام تفسیر این ساختارها، باید بسیار محتاطانه عمل کرد تا نتیجه به پرتنگ شدن بیش از حد یک ارزش و محو شدن کامل ارزشی دیگر نیجامد.	ارزش انسانی / مردم‌شناسی
استحکامات دفاعی ممکن است نقش پررنگی در خاطره جمعی داشته باشند. این استحکامات می‌توانند آموزه‌هایی از تجارب شخصی و حتی احساسی عمیقی را که در تاریخ جوامع رخ داده‌اند به همراه داشته باشند. آن‌ها به تصورات جمعی در خصوص منظر شهریشان تعلق دارند. استحکامات دفاعی در برگیرنده ارزش‌های آموزشی هستند؛ چراکه می‌توانند محیطی جاری و محرک را در خصوص تجربه فرهنگی وابسته به میراث نظامی به وجود آورند. این استحکامات، در وهله نخست، مناقشه و درگیری را منعکس می‌کنند، در حالی که می‌توانند در خاطره جمعی یک جامعه تأثیرگذار باشند.	ارزش‌های وابسته به آموزش / هویت / خاطره
استحکامات دفاعی و سایر میراث مرتبط به آن‌ها با نگرش و جهان‌بینی دوره ساخت و تکامل خود عجین هستند. این نگرش‌ها از طریق مطالعه و تفسیر مجموعه‌های نظامی و ارتباط میان جوامع معاصر قابل درک هستند.	ارزش تاریخی
تشخیص ارزش‌های اجتماعی مترتب بر میراث نظامی باید، از طریق اقدامات تقویتی مناسب، به ایجاد موتور محرک رشد اقتصادی در جوامع و شناسایی ارزش‌های جدید بینجامد.	ارزش اقتصادی / اجتماعی

نظامی ایران به معنای مدرن و هم‌زمان با ایجاد بستری مناسب برای تشکیلات نظامی نوین پس از کودتای ۱۲۹۹ هـ.ش و تسلط اندیشه نظامی‌گری بر تمام عرصه‌های زندگی اجتماعی، تحولاتی را از سر گذراند و، پس از آن نیز، در تعامل این مجموعه با فضای شهری و زندگی اجتماعی در طول عمر صدساله خود ادامه یافت. در ادامه، به اختصار به آن‌ها می‌پردازیم.

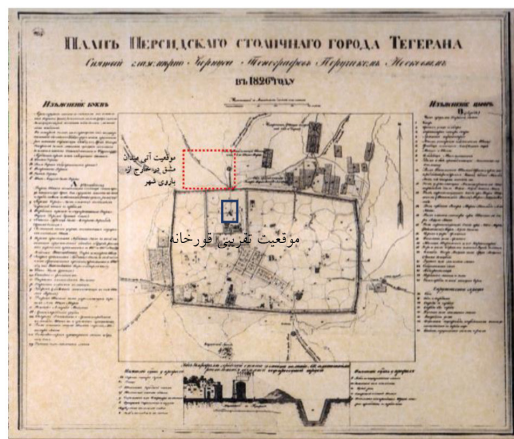
تاریخچه مجموعه

به دلیل عدم وجود ارتشی واحد در زمان قاجار، نیروهای نظامی، که به آن‌ها قشون می‌گفتند، نظم و سامان‌دهی ویژه‌ای نداشتند و محل اسکان این نیروها نیز نام خاصی نداشت و فقط تحت عنوان «محل استقرار قشون» از آن یاد می‌شد. در این دوران، ساختمان عظیم قورخانه، که مکانی برای ساخت ادوات جنگی و مهمات بود، در خیابان جلیل‌آباد (خیام فعلی) در کنار ارگ شاهی و قسمت شمالی دارالخلافه ناصری قرار داشت. البته در این زمان اسلحه زیادی در این محل ساخته نمی‌شد، بلکه بعد از دوره مشروطیت بود که فعالیت‌های بیشتری در قورخانه انجام شد. از آغاز، ارتباط تنگاتنگی بین ساختمان قورخانه و میدان مشق، که در زمان فتحعلی‌شاه ساخته شد و جایی برای مشق رزم قشون و تمرین‌های نظامی در دل شهر بود، وجود داشت. در واقع، میدان مشق نخستین پادگان تهران به شمار می‌آید. البته، این میدان بعدها، به دلیل ساخت پارک‌شهر (باغ ملی) و ایجاد ساختمان‌های اداری مانند وزارت خارجه، دادگستری و موزه ملی، کاربری خود را از دست داد، ولی هنوز هم نام آن بر حد فاصل خیابان‌های امام خمینی (ره) و سی تیر باقی مانده است و این محدوده با این نام خوانده می‌شود.

در پیش‌نویس منشور ایکوفورت، از یک طرف، با نگاهی عام و در مقیاسی جهانی، به دسته‌بندی ارزش‌های مترتب بر استحکامات دفاعی و میراث مرتبط به آن‌ها (میراث نظامی)، با توجه به تعریف این ساختارها و اصول پنج‌گانه مشترکی که از آن‌ها تبعیت می‌کنند، توجه شده و، از طرف دیگر، یکی از اهداف کمیته ایکوفورت و این پیش‌نویس پاسداری از ارزش‌های ملموس و ناملموس مترتب بر استحکامات دفاعی و میراث مرتبط به آن‌ها دانسته شده که به منزله «خاطره» با حقایق، مردم، اجتماعات و تعاریف آنان از هویت فرهنگی وابسته به تاریخ محلشان گره خورده‌اند. لذا، با توجه به این امر، «در بیانی کلی می‌توان گفت ارزش از جامعه‌ای به جامعه دیگر تغییر می‌کند» (حجت، ۱۳۸۰: ۲۵). در نتیجه، ارزش‌های وابسته به اثری که در زمره میراث نظامی دسته‌بندی می‌شود الزاماً بر مبنای این دسته‌بندی و تنها محدود به آن نیست و باید در هر مورد منحصر به فرد از نظر نوع، قدمت، بستر جغرافیایی، تاریخی و هویت فرهنگی و اجتماعی از زمان پیدایش تا زمان حال احصا شود. به بیان دیگر، بیرون کشیدن این ارزش‌ها از یک اثر میراث نظامی، توسط تیمی تخصصی با رویکردی درون‌رشته‌ای، اهمیتی اساسی دارد. بنابراین، نخستین گام روشمند در ارتقای کیفیت گردشگری به واسطه مداخلات حفاظتی برداشته می‌شود. اهمیت بازخوانی این ارزش‌ها در امر حفاظت به حدی است که «امروزه فعالیت‌های حفاظتی زمانی موفق تلقی خواهند شد که بتوانند ارزش‌ها را حفظ کنند» (Hazen, 2009: 169).

مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران

این مجموعه تاریخی، از زمان پیدایش، با کارکرد اولیه نظامی و سپس تبدیل شدن به نخستین پادگان

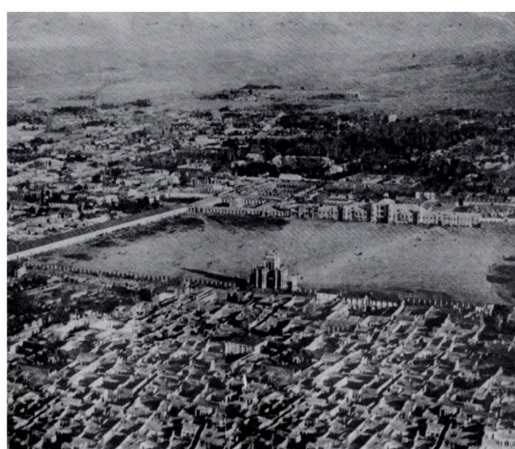
شکل ۱: راست: تهران در عصر فتحعلی‌شاه قاجار، نقشه نوسکوف، ۱۲۴۱ هـ.ق/۱۸۲۶ م؛
چپ: محدوده میدان مشق در نقشه دارالخلافه عبدالغفار، ۱۲۵۶ هـ.ق/۱۸۷۸ م

(بهار، ۱۳۸۰: ۸-۶۹). پس از این کودتا و متعاقب آن تشکیل سلسله پهلوی، اندیشه نظامی‌گری بر کلیه عرصه‌های گوناگون زندگی سایه افکند. «بعد از روی کار آمدن پهلوی اول و از طرفی با تغییر مقرر حکومت از کاخ گلستان به کاخ مرمر، عملاً ارگ سلطنتی قاجار از رونق و اهمیت سابق افتاد. متعاقب این تغییر و تحولات، تغییراتی نیز در محوطه میدان مشق پدید آمد، به طوری که پادشاه پادگان‌ها را به خارج شهر تهران منتقل کرد و سپس میدان مشق از رونق افتاد و به صورت زمین بایر درآمد. از این زمان به بعد بود که دولت تصمیم به ساخت ساختمان‌های اداری و نظامی در این سایت گرفت» (بانسی مسعود، ۱۳۸۸: ۱۰۸).

به منظور احصای ارزش‌های عینی و محتوایی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران به منزله یکی از مصادیق میراث نظامی و نخستین پادگان مدرن در ایران، می‌بایست با اتخاذ نگرشی درون‌رشته‌ای، علاوه بر مطالعه روند شکل‌گیری و تحولات کالبدی این فضای شهری، تعاملات این مجموعه با حیات شهری و ارتباطات فراکالبدی آن را در بستری از رخدادهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در بدو شکل‌گیری و در طول حیاتش در تعامل با پایتخت دوست‌ساله بررسی کنیم. بنابراین، در ادامه، تاریخچه‌ای از تحولات سیاسی و اجتماعی که، در بستر آن، پادگان‌ها به طور عام و مجموعه میدان مشق و عمارت قزاقخانه به طور خاص، به منزله مصادیق میراث نظامی مدرن، به اختصار بررسی کنیم.

این میدان، که برای کاربرد تمرین رزمی قشون در زمان فتحعلی‌شاه و در خارج از باروی شهر ساخته شده بود، در اواسط دوره ناصرالدین‌شاه، با توسعه شهر تهران، در کنار ارگ سلطنتی قرار گرفت. بعد از این دوره بود که ساختمان‌های نظامی در اطراف میدان گسترش یافتند و آنجا را به میدانی نظامی مبدل کردند. دلیل انتخاب آن میدان برای مشق سربازان نزدیکی آن به میدان توپخانه و عمارت ارگ بود. پس از تشکیل بریگاد قزاق، به همان دلایل، مقرر آنان را به این محل منتقل کردند و در قسمتی از آن عمارت قزاقخانه را احداث کردند. با گذشت زمان و همراه با رشد جمعیت و توسعه شهر قدیم، پادگان نظامی در مرکز جدید شهر قرار گرفت و چندین دوره تغییر و توسعه را در دوران قاجار تجربه کرد. در پی کودتای نظامی سوم اسفند ۱۲۹۹ هـ.ش، که توسط رضاخان با هم‌دستی سیدضیاءالدین طباطبایی و با برنامه‌ریزی افسر انگلیسی، آبرونساید، اجرا شد و نتیجه آن رئیس‌الوزرای سیدضیاءالدین و وزیر جنگ شدن ماژور مسعودخان کیهان و سپس خود رضاخان بود، میدان مشق به منزله نخستین پادگان مدرن تهران نقش بسزایی در این کودتا و تحولات پس از آن ایفا کرد. ملک‌الشعراء بهار در خصوص شب حمله کودتاچیان به تهران می‌نویسد: «نزدیک سحر یک تیر توپ از میدان مشق قدیم به اداره شهربانی شلیک کردند که به یکی از اتاق‌های تأمینات خورد و قزاق به اتفاق جمعی از بریگاد مرکزی، که با قزاق‌ها هم‌داستان شده بودند، به نظمی (شهربانی) ریختند و شلیک با تفنگ در اداره نظمی و کلانتری‌ها آغاز شد و تا مدتی دوام داشت»

شکل ۲: راست: تصویر هوایی میدان مشق در دوره پهلوی اول (مهندسان مشاور باوند، ۱۳۸۵)؛
چپ: میدان مشق در اواخر دوره پهلوی اول (تصویر هوایی سال ۱۳۱۹ هـ.ش)

تأثیر اندیشه‌های نظامی در معماری و شهرسازی

«علاوه بر ورود نظامیان به فعالیت‌های شهری و عمرانی، که نمونه آن انتخاب سرلشکر کریم آقا بوذرجمهری^۱ در سمت شهردار تهران و محول کردن مدیریت و ساخت ساختمان‌های وسیع و بزرگ دولتی و غیردولتی (مانند تئاتر، سینما و هتل) و تسطیح راه‌های کشور به نظامیان بود، تأثیرات تفکر و بینش نظامی در دوران پهلوی اول در عرصه معماری سبب پیدایش مجموعه بناها و ساختمان‌هایی شد که تحت عنوان «معماری دوره پهلوی اول» شناخته می‌شوند. بناهای دوره بیست‌ساله رضاخانی به دو دسته تقسیم می‌شوند: بناهای نظامی و بناهای غیرنظامی. از سوی دیگر، سازمان جدید حکومتی مبتنی بر انگیزه نظامی باعث پیدایش بناهای گوناگون و متعدد نظامی شد که پیش از این چنین سابقه‌ای نداشت. پادگان‌ها، پاسگاه‌ها، زندان‌ها، ژاندارمری‌ها و نیز بناهای متعدد شهرداری در یکایک شهرهای ایران بناهایی بودند که هم به دلیل داشتن ماهیت و عملکرد نظامی و هم به دلیل فراوانی قابل ملاحظه توانستند تأثیرات خود را در شهر و بناهای دیگر به جا بگذارند. اما آنچه در این مبحث مهم است، تأثیرات نظامی گرایانه در ساختمان‌ها و ابنیه غیرنظامی است» (همان: ۳۵۲). جدول زیر این ویژگی‌های نظامی و چگونگی ظهور آن‌ها در ساختمان‌های غیرنظامی در این دوران را نشان می‌دهد.

جدول ۲: تأثیر نظامی‌گری در معماری بناهای غیرنظامی در دوران پهلوی اول (کیانی، ۱۳۷۹)

چگونگی ظهور این ویژگی‌ها در ساختمان‌های غیرنظامی	ویژگی برگرفته از اندیشه نظامی	اندیشه‌های نظامی ناشی از میلیتاریسم حاکم بر جامعه
<ul style="list-style-type: none"> حضور تنها و بدون همجواری و همسایگی با سایر بناها. قرار گرفتن یک نما (نمای اصلی) از چهار نمای ساختمان در بهترین وضعیت و جهت قرارگیری. 	یگانه بودن بنا	اندیشه نظامی مبتنی بر متفاوت پنداشتن خود از دیگران
<ul style="list-style-type: none"> نگاه به عملیات ساختمانی به مثابه عملیاتی نظامی. ساخت پل‌ها، راه‌ها، تونل‌ها، راه‌آهن، پل‌های فراوان و سلسله ساختمان‌های متعدد با سرعتی چشمگیر. 	سرعت در ساخت	انجام یک کار در زمان کوتاه و معین
<ul style="list-style-type: none"> کنترل نظام ساخت‌وساز کار به هر قیمتی باید انجام شود (پاسخ‌گویی به مقام بالاتر). 	نظارت و سرکشی	سلسله‌مراتب نظامی
<ul style="list-style-type: none"> تجلی سلسله‌مراتب نظامی در نما و ورودی ساختمان‌ها. عناصر مشابه یا یک شکل و مکرر در نمای ساختمان‌ها (مانند پنجره‌ها و ستون‌ها) که تداعی‌کننده لباس‌های متحدالشکل نظامیان بود. تجلی مفاهیمی نظیر اقتدار، افراستگی، تحکم، ابهت و افتخار در معماری. 	پیدایش صفات مشابه در ساختمان‌ها	تأثیرات روانی ناشی از نگرش‌های نظامی

تأثیر اندیشه نظامی‌گری پس از کودتای ۱۲۹۹ هـ ش در عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی در ایران ویژگی عمده رضاشاه حس عمیق میلیتاریستی او بود. وی، در تمام دوران بیست‌ساله وزارت، صدارت و سلطنت خود، بر تقویت ارتش و اشاعه اندیشه میلیتاریستی اصرار می‌ورزید. شاه معتقد بود دولت مطلقه مدرن صرفاً با تأسیس دولت متمرکز و مقتدر تحقق می‌یابد و عملی شدن این هدف فقط در گروی نظامی کردن دولت و جامعه است (بیگدلی، ۱۳۸۵). مفهوم نظامی‌گری پس از کودتای ۱۲۹۹ هـ ش، که به منظور تشکیل دولتی اقتدارگرا در سال‌های پایانی حکومت سلسله قاجار شکل گرفت و به پیدایش دولتی نظامی در ایران منجر شد تأثیرات شگرفی در معماری، شهرسازی و سایر عرصه‌های زندگی اجتماعی پدید آورد. با پیدایش این دولت جدید بستر مناسبی برای شکل‌گیری ساختار نظامی و بوروکراسی نوین فراهم شد. بنابراین، می‌توان نظامی‌گری را عمده‌ترین ویژگی دوران پهلوی اول دانست که در پی تحقق مفهوم دولت - ملت ظهور کرد. «سیر حرکت نظام به‌سویی بود که همه چیز را تحت تأثیر و انقیاد ارتش و نیروی نظامی درآورد. این نگرش با اثرگذاری در همه زمینه‌ها موجب شد که ارتش و نظامیان وظایفی فراتر از نقش اصلی خود دارا شوند» (کیانی، ۱۳۷۹: ۳۵۱). در ادامه، به شرح چگونگی تأثیر اندیشه‌های نظامی‌گری در دوران پهلوی اول در معماری و شهرسازی می‌پردازیم.

۱. سرلشکر کریم آقا بوذرجمهری (۱۲۶۵، نطنز-۱۳۳۱، تهران) از جمله کسانی بود که رضاشاه فوق‌العاده به او اعتماد داشت. بعضی مشاغل مهم وی در قشون متحدالشکل عبارت بودند از رئیس اداره نقلیه قشون، فرمانده تیپ پیاده مرکز، وزیر فرایند عامه و رئیس املاک سلطنتی. وی به مدت ده سال نیز شهردار تهران بود.

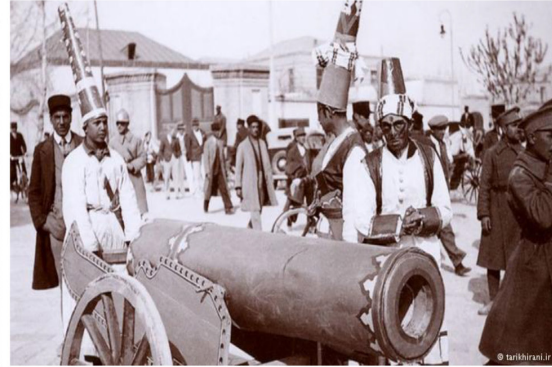

شکل ۳: راست: ساختمان شهرداری تهران، استفاده از ستون‌های بلند دوتایی در ورودی برای عظمت بخشیدن به آن؛
چپ: ساختمان شهرداری بابلسر، حضور یگانه (کیانی، ۱۳۷۹)

تأثیر اندیشه‌های نظامی در سایر عرصه‌های حیات شهری
تأثیراتی شگرف در ابعاد گوناگون حیات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بر جای گذاشت که تعدادی از آن‌ها در جدول زیر و به اختصار آورده شده‌اند:

جدول ۳: تأثیر اندیشه‌های غالب نظامی گری در عرصه‌های گوناگون حیات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در دوره پهلوی اول

تأثیرات ناشی از اندیشه‌های غالب نظامی گرایانه	عرصه‌های تأثیرگذاری
<ul style="list-style-type: none"> • تأسیس یک ارتش واحد، ملی و قدرتمند در دوره پهلوی اول. • تشکیل قشون متحدالشکل تحت نظارت مستقیم رضاشاه. • متحدالشکل کردن لباس نظامیان. • اجباری شدن قانون خدمت نظام. 	ساختار ارتش
<ul style="list-style-type: none"> • متجلی شدن پروژه دولت - ملت‌سازی و همچنین ملت‌سازی (ناسیونالیسم). • احیای ناسیونالیسم ایرانی با تکیه بر باستان‌گرایی. • رسمیت پیدا کردن پرچم و سرود و زبان ملی. • درخواست از کشورهای خارجی در استفاده از واژه ایران به جای پرشیا، پرس و پرسه در مکاتبات رسمی. 	سیاست
<ul style="list-style-type: none"> • تشکیل مدرسه نظام با پنج کلاس ابتدایی و متوسطه. • اعزام شصت افسر ایرانی به سرپرستی یک سرتیپ برای تعلیمات عالی به فرانسه برای اولین بار. 	آموزش
<ul style="list-style-type: none"> • برگرداندن فرمان‌های نظامی به فارسی مثل استفاده از واژه «ایست» به جای «تای» و «قدم‌رو» به جای «مارش». • تشکیل انجمنی در وزارت جنگ در سال ۱۳۰۳ هـ.ش برای وضع اصطلاحات جدید در برابر اصطلاحات فرانسوی مرسوم. • تأسیس فرهنگستان ایران در ۲۹ اردیبهشت ماه ۱۳۱۴ و به تصویب رساندن ۲۰۰۰ واژه تا حدود سال ۱۳۲۰ از جمله واژگانی نظامی نظیر ارتش، ارتشبد، دژبان و پاسدار. 	زبان
<ul style="list-style-type: none"> • تشکیل «اداره کل موزیک» در ارتش نوین در سال ۱۳۰۰. • تبدیل مدرسه موسیقی به موجب قانون تربیت معلم به «هنرستان موسیقی» در سال ۱۳۱۳ به ریاست ستوان یکم غلامحسین مین‌باشیان. • تهیه سرود ملی در هنگام سفر پهلوی اول به ترکیه در سال ۱۳۱۲ هـ.ش توسط انجمن ادبی ایران. 	موسیقی
<ul style="list-style-type: none"> • استفاده از کلاه لبه‌دار نظامی به سبک ارتشیان فرانسوی موسوم به کلاه پهلوی به منزه کلاه رسمی مردان ایرانی. • تصویب قانون متحدالشکل کردن البسه اتباع ایران در داخل مملکت در ششم دی ۱۳۰۷ توسط مجلس شورای ملی. • حضور قابل توجه نظامیان در کلیه مناسبت‌ها. • استفاده از موسیقی و ادوات نظامی در تمام جشن‌ها. 	زندگی اجتماعی

شکل ۴: حضور نظامیان و ادوات و موسیقی نظامی در اولین کارناوال شادی در ایران که در سال ۱۳۱۱ پس از فسخ قرارداد داری توسط رضاشاه برگزار شد

[https://static3.eghtesadonline.com/thumbnaill/jIxSUzSOX8G4/odJ5qJgIOksnDoJdBenUIE48u50d9ntalnDkvdNYgn6HhABY\(W03bAM-zhltB_746](https://static3.eghtesadonline.com/thumbnaill/jIxSUzSOX8G4/odJ5qJgIOksnDoJdBenUIE48u50d9ntalnDkvdNYgn6HhABY(W03bAM-zhltB_746)

132: 2020). صاحب‌نظران حوزه حفاظت از میراث معماری-شهری و گردشگری دسته‌بندی‌هایی را از ارزش‌های مترتب بر آثار تاریخی ارائه داده‌اند. اما به‌طورکلی، از آنجاکه هر فرهنگی دارای دو عنصر مادی (عینی) و معنوی (محتوایی) است، این دسته‌بندی کلی از ارزش‌ها در خصوص میراث فرهنگی نیز وجود دارد. عناصر مادی فرهنگ آن دسته از عناصر فرهنگی هستند که محسوس، ملموس و قابل رؤیت و اندازه‌گیری هستند، درحالی‌که عناصر معنوی یا ناملموس فرهنگ جنبه شینی ندارند و با محک علمی و کمی قابل اندازه‌گیری و مقایسه نیستند. بنابراین، ارزش‌های عینی نیز با وجوه کالبدی، ملموس و قابل رؤیت آثار فرهنگی مانند سبک معماری، مواد و مصالح، شیوه‌های تکنیک‌ساختی، شواهد و نشانه‌های عینی مرتبط هستند و ارزش‌های محتوایی نیز متوجه وجوه فراکالبدی و ناملموس میراث فرهنگی نظیر آداب و رسوم، هنجارها، باورها و اعتقادات، رویدادها و رخدادهای تاریخی هستند.

ارزش‌های عینی مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق و گردشگری آن

در جدول زیر، دسته‌بندی ارزش‌های عینی مترتب بر مجموعه میراث نظامی عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران، که در روند بررسی سیر تحولات کالبدی و کارکردی مجموعه استخراج شده‌اند، به‌اختصار آورده شده است:

یافته‌های پژوهش

با توجه به مبانی نظری تبیین‌شده درخصوص مفهوم میراث نظامی، لزوم حفاظت از آن و ترویج گردشگری میراث نظامی، بازشناسی و بازتعریف لایه‌های ارزشی در مجموعه تاریخی قزاقخانه و میدان مشق تهران، به‌منزله یکی از مصادیق مدرن میراث نظامی در ایران، اهمیت بسیاری دارد؛ چراکه کیفیت خوانش معانی و ارزش‌های میراث نظامی در این مجموعه لازمه حفاظت از آن و سرمنشأ تدوین رویکردهای حفاظتی و ایجاد نگرشی جامع در درک و بیان این ارزش‌ها است که متعاقباً می‌تواند به مشارکت بهره‌برداران و ذی‌نفعان در فرایندهای حفاظتی و ارتقای کیفیت گردشگری آن بینجامد. در این خصوص و با توجه به بررسی تاریخیچه و تحولات کالبدی-معنایی این مجموعه تاریخی در بخش پیشین، در ادامه، به استخراج لایه‌های ارزشی آن می‌پردازیم.

ارزش‌های میراث نظامی مترتب بر حفاظت و گردشگری مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران

همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد، در حال حاضر ارزشمند بودن آثار تاریخی برای همگان اثبات شده است و آنچه اهمیت دارد احصا و استخراج این ارزش‌ها است. علاوه بر این، «برخی نظریه‌پردازان بر این باور هستند که ارزش انتزاعی‌ترین نوع شناخت است که نگرش و رفتار را بر می‌انگیزد» (Qiu et al.,

جدول ۴: ارزش‌های عینی مترتب بر مجموعه میراث نظامی عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران

دسته‌بندی ارزشی	شرح	تصویر
سردر باغ ملی	این بنا در سال ۱۳۰۱ هـ در راستای ورودی عمارت قزاقخانه، به جای سردر ناصری که در گوشه جنوب شرقی میدان مشق قرار داشت، ساخته شد. معمار بنا استاد جعفرخان معمارباشی است. سردر جدید در حکم یادبود فتح تهران در کودتای ۳ اسفندماه ۱۲۹۹ هـ توسط رضاخان بوده که این امر از کاشی‌کاری بنا قابل تشخیص است.	 <p>راست: سردر ناصری میدان مشق در دوره قاجار (پیش از تخریب) (آلبوم‌خانه کاخ گلستان؛ چپ: سردر باغ ملی که در زمان احمدشاه و سردار سپهری رضاخان و به مناسبت فتح تهران ساخته شد (آرشيو مهندسان مشاور عمارت خورشيد)</p>
باغ ملی	«باغ ملی نخستین بار در اقدامات اداره بلديه (شهرداری) اوایل سال ۱۳۰۷ هـ، که برای جدول‌بندی و کاشتن درختان در بخش غربی میدان مشق و تبدیل آن به باغ ملی عمومی انجام می‌شد، به کار رفت و طوری در اذهان جای گرفت که، با وجود عمر کوتاه پنج‌ساله این باغ، نام آن تا به امروز استفاده می‌شود. باغ ملی تهران نخستین پارک عمومی ساخته‌شده در تهران است» (قدوسی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۶).	 <p>نمای هوایی میدان مشق در سال ۱۳۰۷ هـ (قدوسی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲)</p>
ساختمان‌های مجموعه میدان مشق	ساختمان‌هایی که در این فضای شهری به دست نامدارترین معماران زمان خود طراحی و ساخته شدند و تأثیرات شگرفی در معماری و شهرسازی زمان خود گذاشتند بخشی از ارزش‌های عینی و ملموس این مجموعه تاریخی به شمار می‌روند. این ساختمان‌ها عبارت هستند از شرکت نفت ایران و انگلیس (ساختمان شماره ۳ وزارت امور خارجه فعلی)، مؤسسه شیر و خورشید (موزه سیزده آبان فعلی)، عمارت پست، اداره ثبت اسناد و املاک کشور، موزه ایران باستان و کتابخانه ملی، کاخ شهربانی، باشگاه افسران (ساختمان شماره ۷ وزارت امور خارجه فعلی)، توقیف‌گاه عدلیه (موزه عبرت فعلی) و موزه دوران اسلامی. برخی از این ساختمان‌ها از بین رفته‌اند و برخی دیگر، با از سرگذراندن تغییراتی، همچنان به حیات خود در قلب پایتخت دوپست‌ساله ادامه می‌دهند. شایان ذکر است که نام طراحان و معمارانی که با این ساختمان‌ها عجین هستند، به‌منزله وجهی ناملموس، بخشی از ارزش‌های محتوایی این مجموعه نیز به شمار می‌رود.	 <p>ساختمان پست در حدود ۱۳۱۵ هـ (مهندسان مشاور باوند، ۱۳۸۵)</p>

دسته‌بندی ارزشی	شرح	تصویر
		 <p>موزه ایران باستان و کتابخانه ملی: ساخت بنا در سال ۱۳۱۲ هـ ش شروع و در سال ۱۳۱۶ هـ ش خاتمه می‌یابد. نقشه بنا را آندره گدار فرانسوی تهیه کرده و ماکسیم سیرو و نیکلای مارکوف، در طی کار، با وی همکاری داشته‌اند.</p> <p>موزه ایران باستان (https://static2.mostaghelonline.com/servev2)</p>
ساختمان‌های مجموعه میدان مشق		 <p>کاخ شهربانی: ساخت عمارت نظمیه یا کاخ شهربانی در اوایل سال ۱۳۱۱ هـ ش شروع و در سال ۱۳۱۶ هـ ش به اتمام رسیده است. طراح بنا مهندس قلیچ باغلیان است. در این بنا، برای اولین بار، از سیمان برای تزئینات و برجسته‌کاری استفاده شده است.</p>
		 <p>باشگاه افسران: بنای باشگاه افسران، که در ابتدا کلوب صاحب‌منصبان نامیده می‌شد و در سال ۱۳۱۳ هـ ش ساخت آن در جبهه شمال غربی میدان شروع شده بود، در ۱۳۱۶ به اتمام رسید. طراح بنا گابریل گورکیان است، ولی گفته شده است که تمام‌کننده بنا وارطان هوانسیان بوده است. این بنا هم‌اکنون ساختمان شماره ۷ وزارت امور خارجه است.</p>
		 <p>کاخ وزارت امور خارجه: این بنا در تاریخ ۲۴ اسفندماه ۱۳۱۲ هـ ش شروع و در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۱۸ هـ ش به اتمام رسیده است. نقشه بنا توسط گابریل گورکیان رئیس معمارهای بلدیة تهران طراحی می‌شود که در مسابقه‌ای از بین دوازده نقشه انتخاب و تصویب شده بود.</p>
عمارت قزاقخانه		 <p>عمارت قزاقخانه شاخص‌ترین بنای واقع در مجموعه میدان مشق و قدیمی‌ترین بنایی است که در دوران قاجار پایه‌گذاری شد. این ساختمان به دستور ژنرال کاساکوفسکی روسی برپایه اصول معماری اروپایی ساخته شد. عمارت قزاقخانه، که از دو بخش قاجار و پهلوی تشکیل شده است، ساختمانی نئوکلاسیک و تجددگرا و تلفیقی از شیوه معماری ایرانی و اروپایی است.</p> <p>عمارت قزاقخانه در حدود ۱۳۰۰ هـ ش (مهندسان مشاور باوند، ۱۳۸۵)</p>
توپ‌های تاریخی مجموعه قزاقخانه		 <p>در مدخل ورودی عمارت قزاقخانه دو توپ زیبای برنزی کار گذاشته بودند. این دو توپ ساخت دانمارک بودند و به سال ۱۱۹۳ هـ ق (۱۱۵۴ هـ ش) ساخته شده و دو دسته به شکل خرطوم فیل داشتند. روی یکی از آن‌ها علامت پادشاه دانمارک «کریستیان هفتم» نقش شده، روی دیگری عبارت «محمدخان نواب کرناتیک». «کرناتیک» امارت‌نشینی در یکی از سواحل هندوستان و تحت تسلط دانمارکی‌ها بود.</p> <p>راست: توپ دانمارکی با علامت سلطنتی «کریستیان هفتم»، ۱۱۹۳ هـ ق؛ چپ: توپ دانمارکی با علامت خانوادگی «نواب هندوستان»، ۱۱۹۳ هـ ق (مهندسان مشاور باوند، ۱۳۸۵)</p>

ارزش‌های محتوایی مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق و گردشگری آن
در جدول زیر، دسته‌بندی ارزش‌های محتوایی مترتب بر مجموعه میراث نظامی عمارت قزاقخانه و

جدول ۵: ارزش‌های محتوایی مترتب بر مجموعه میراث نظامی عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران

دسته‌بندی ارزشی	شرح	تصویر
میدان مشق، خاستگاه اولین‌ها	<ul style="list-style-type: none"> • میدان مشق اولین میدانی است که در آن بالن هوا کرده و نشان مردم داده‌اند و میدانی است که اولین بار در آن طیاره به هوا فرستاده و به معرض تماشای گذارده‌اند (شهری، ۱۳۸۴). • در زمان جنگ بین‌الملل اول، هواپیمایی از نوع بلریو و به خلبانی کوزمینکی لهستانی (تبعه روسیه) سال ۱۳۳۲ هـ.ق در میدان مشق فرود آمد و آن را به منزله اولین فرودگاه تهران و اولین فرود به ثبت رسانید. 	 <p>احمدشاه به‌همراه خلبان و هواپیمای بلریو (https://upload.wikimedia.org) ۱۱</p>
نقش میدان مشق و عمارت قزاقخانه در زندگی اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> • در سردر میدان مشق صبح و عصر نقاره می‌زدند و یک عده مطرب و رقص، با البسه خاص، طلوع و غروب را با شادی فراوان به اهالی شهر اعلام می‌کردند. • «زمانی نیز، در وسط میدان مشق، توپ بزرگی گذاشته بودند که هر روز در ساعت دوازده، یعنی ظهر، آن را خالی می‌کردند. در ایام ماه رمضان، توپ افطار و سحر هم از همان میدان شلیک می‌شد» (معمدی، ۱۳۸۱: ۲۴۲). • در سفرنامه اورسل ۲ آمده: «در این میدان، هم‌روزه به‌استثنای روزهای جمعه، از ساعت ۸ تا ۱۰ صبح، پیاده‌نظام با ستون‌های مرتب به آهنگ مارش‌هایی که از اپرت‌های رایج روز اقتباس شده است روش‌های نظامی اروپاییان را تمرین می‌کنند». • «بعدها باغی باصفا در این میدان احداث شد که به باغ ملی معروف بود. بسیاری از مارکیرها، شعبده‌بازها، دراویش و قلندران در این باغ به نشان دادن چشمه‌هایی از کار خود سرگرم بودند یا به معرکه‌گیری و مسئله‌گویی می‌پرداختند» (نجمی، ۱۳۶۸: ۸). • از دیگر فعالیت‌هایی که در میدان مشق انجام می‌شد اجرای مراسم روضه‌خوانی و حرکت دسته‌های عزاداری از عمارت قزاقخانه و میدان مشق بود. دسته قزاق‌ها همراه خودشان یک دسته بالابانچی (دسته موزیک) هم داشتند که مارش عزا می‌زدند. 	 <p>تمرینات نظامی سربازان توسط بریگاد قزاق در میدان مشق، اواخر دوره قاجاری (شهری، ۱۳۸۴)</p> <p>دسته عزاداری قزاقخانه (http://www.heyatsarallah.ir)</p>
رخدادهای تاریخی	<ul style="list-style-type: none"> • «از وقایع مهم این میدان می‌توان به اعدام میرزارضا عقداپی فرزند ملاحسین معروف به میرزارضا کرمانی، ضارب ناصرالدین‌شاه، در روز پنجشنبه دوم ربیع‌الاول سال ۱۳۱۴ اشاره کرد» (میرزایی، ۱۳۸۳: ۲۶۲). 	 <p>مراسم اعدام میرزارضا کرمانی (http://data:image/jpeg;base64/) ۶۴</p>

تصویر	شرح	دسته‌بندی ارزشی
 <p>ریابنده کل قوا در یکی از سال‌ها در میدان مشق با حضور احمد شاه و محمد حسن میرزا و با همبند وقت و افلا</p> <p>رضاخان در سمت فرماندهی کل قوا در یکی از سال‌های میدان مشق با حضور احمدشاه قاجار (پارسی، ۱۳۹۲).</p>	<p>• فرماندهان روسی قزاق، برای تربیت افسران و درجه‌داران ایرانی، سه مؤسسه آموزشی در محوطه قزاقخانه، یکی مدرسه ابتدایی نظامی، دومی مدرسه گروهبانی و سومی مدرسه افسری در همان عمارت سه طبقه تشکیل دادند. محل تعلیمات نظام محصلان این مدارس و نقرات قزاق در محوطه میدان مشق بوده است.</p> <p>• (... از کارهای شایسته پالکونیک چرنوبوفوف ۳ این بود که از تفاوت صرفه‌جویی و عاملی در کار وجوه اداره قزاق و بریگاد، دو سال قبل، مدرسه‌ای برای تربیت مقدماتی و تعلیم و تعلم اطفال صاحب منصبان قزاق ایرانی دایر کرد. جز این‌که سال اول، به دلیل بی‌تجربگی، پیشرفت درستی حاصل نکرد، اما سال دوم به‌موجب تحصیل خیرت و بصیرت معلمان لایق گماشت» (نجمی، ۱۳۸۳ : ۵۰۹).</p>	<p>مجموعه قزاقخانه و آموزش در آن</p>
<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div data-bbox="336 943 576 1245"> <p>ساخته‌بانیهای جدید، در محل سابق میدان مشق</p> </div> <div data-bbox="592 943 759 1200"> <p>روزنامه اطلاعات، دوشنبه ۱۳۰۷/۳/۲۸، صفحه ۴</p> <p>اعلان</p> <p>نگاره ساختمان مخابرات کل کشور یک هزار متر مساحتی با نظام نخته کوس بنای اصطلح مدارس نظام را به مقاصد می‌گمارد. پیشنهادهای مهندسان از تاریخ فوراً هم‌زمان با پیشنهادهای خود را در پاکت سرپسته یا کتایر یک (رایج به تئوری بنای اصطلح مدارس نظام) بفرستند و تسلیم نمایند. نگاره ساختمان در رد و قبول هر یک از پیشنهادهای مختار است.</p> <p>رئیس نگاره ساختمان - ظاهر زاده بهزاد</p> </div> </div> <p>اعلانی در روزنامه اطلاعات که در آن نام طاهرزاده بهزاد در سمت رئیس دایره ساختمان آمده است (مهندسان مشاور باوند، ۱۳۸۵)</p>	<p>• ساختمان قزاقخانه را باید قدیمی‌ترین ساختمان اداری تهران در تاریخ تحولات شهر به حساب آورد؛ چراکه رضاشاه نخست محل کار خود را در مجموعه قزاقخانه تعیین کرد و در آنجا به امور رسیدگی می‌کرد.</p> <p>• همچنین، با استناد به آگهی چاپ‌شده در روزنامه اطلاعات در تاریخ ۲۸ خردادماه ۱۳۰۷، طاهرزاده بهزاد مدتی در سمت رئیس دایره ساختمان مباشرت کل قشون بوده است.</p> <p>• با انتقال پادگان‌ها به خارج شهر در دوره پهلوی اول، محدوده میدان مشق، با توجه به نقش تأثیرگذار آن در شهر، محل ایجاد ساختمان‌های دولتی مدرن زمان خود شد.</p>	<p>نقش مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران در نظام اداری نوین</p>
 <p>شکل ۶: کاشیکاری سردر باغ ملی (/۹/z/data:image/jpeg;base۶۴)</p>	<p>• «دروازه باغ ملی هرچند با تصویر کردن مسلسل و تسلیحات سنگین نظامی و اونیفرم‌های قزاقی و کاشیکاری تزئینی دروازه حال‌وهوایی معاصر پیدا کرده، مضمون دفاع سربازان از دروازه شهر مضمونی سنتی است» (عددل و اورکار، ۱۳۷۵: ۹۵).</p>	<p>مضامین نظامی و دفاعی در کاشیکاری‌های سردر باغ ملی</p>

احصای جایگاه ارزش‌های میراث نظامی مجموعه در نگرش جامعه آماری پژوهش

تحلیل داده‌های حاصل از پرسش‌نامه‌ای ساختاریافته انجام شده که بر مبنای اهداف پژوهش تدوین شده و توسط هفتاد نفر از دانشجویان پردیس باغ ملی دانشگاه هنر تهران، به‌منزله گروهی از گردشگران مجموعه که رابطه‌ای پویا با آن دارند، تکمیل شده است.

پرسش‌نامه ساختاریافته و حجم نمونه آماری

شرح پرسش‌نامه ساختاریافته‌ای که بر مبنای نتایج مطالعات نظری و متناظر با اهداف اصلی و فرعی این پژوهش طراحی شده در جدول زیر آمده است:

جدول ۶: هدف اصلی و اهداف فرعی پژوهش و پرسش‌های طرح شده در تناظر با این اهداف

هدف اصلی	
«احصای جایگاه ارزش‌های مرتبط به میراث نظامی در نگرش جامعه آماری تحقیق به‌منظور ارتقای کیفیت حفاظت و گردشگری مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران»	
اهداف فرعی	پرسش‌های متناظر با هدف
دریافت تصویری کلی از مفهوم ارزش‌های عینی و محتوایی میراث فرهنگی از نگاه جامعه ذی‌مدخل	سه پرسش متناظر با این هدف طرح شد. در پرسش نخست از پاسخ‌گویان خواسته شد تا آشنا بودن (به‌همراه ذکر نحوه آشنایی) یا عدم آشنایی خود با مفهوم میراث فرهنگی را مشخص کنند. پرسش دوم میزان آشنایی آن‌ها با مفهوم ارزش در میراث فرهنگی را بر مبنای طیف لیکرت (بسیار کم/ کم/ متوسط/ زیاد/ بسیار زیاد) ارزیابی کرد. در پرسش سوم، تعدادی از ویژگی‌های مرتبط به میراث فرهنگی معرفی شد و از پاسخ‌گویان خواسته شد این ویژگی‌ها را ذیل دو عنوان عینی (ملموس) و محتوایی (ناملموس) دسته‌بندی کنند.
دریافت تصویری کلی از مفهوم میراث نظامی	دو پرسش درخصوص این هدف طرح شد. در نخستین پرسش، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا آشنا بودن (به‌همراه ذکر نحوه آشنایی) یا عدم آشنایی خود با مفهوم میراث نظامی را مشخص کنند و در پرسش بعدی تعدادی از مجموعه‌های تاریخی ایران نام برده شد و از پاسخ‌گویان خواسته شد تا مصادیق میراث نظامی را از میان آن‌ها مشخص کنند.
شناخت میزان درک جامعه آماری از شاخص‌های مؤثر در ارزش‌های عینی درخصوص وضع کنونی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	چهار پرسش مرتبط به این هدف طراحی شد. در اولین پرسش از این دسته، تعدادی گزاره درخصوص مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران آورده شد (برگرفته از مطالعات تاریخی - ارزشی انجام‌شده توسط پژوهشگر) و از پاسخ‌گویان خواسته شد تا این گزاره‌ها را بر مبنای سه گزینه «درست»، «نادرست» و «اطلاعی ندارم» ارزیابی کنند. در پرسش دوم، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا فضاهایی را که در ابتدا در این مجموعه ساخته شده و با گذر زمان از بین رفته‌اند مشخص کنند. در پرسش سوم، با ارائه تصویری هوایی از وضعیت کنونی مجموعه قزاقخانه، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا بخش‌های قاجاری آن را مشخص کنند و نهایتاً در آخرین پرسش این دسته، با ارائه تصویری تاریخی از عمارت قاجاری قزاقخانه، از جامعه آماری درباره سبک معماری آن پرسش شد.
شناخت میزان درک جامعه آماری از شاخص‌های مؤثر در ارزش‌های محتوایی درخصوص وضع کنونی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	نظر به اهمیت این هدف، شش پرسش متناظر با آن طرح شد. در پرسش نخست، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا میزان آشنایی خود را با تاریخچه مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران براساس طیف لیکرت ارزیابی کنند. پرسش دوم میزان اطلاع پاسخ‌گویان از کاربری اولیه میدان مشق را ارزیابی کرد. پرسش بعدی از وجه تسمیه عمارت قزاقخانه می‌پرسد. در پرسش چهارم، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا بناهایی با کاربری اولیه نظامی در این مجموعه را مشخص کنند. پرسش پنجم، براساس مطالعات تاریخی انجام‌شده، میزان اطلاع پاسخ‌گویان از رویدادهای تاریخی رخ داده در این مجموعه تاریخی را به پرسش می‌گذارد. نهایتاً آخرین پرسش این دسته میزان آگاهی پاسخ‌گویان از رویدادهایی را می‌سنجد که برای نخستین بار در تاریخ تهران در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق متجلی شده‌اند.
ارزیابی اقدامات حفاظتی انجام‌شده (از منظر ارزش‌های میراث نظامی) در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	به‌منظور دستیابی به این هدف، دو پرسش طرح شد. در پرسش نخست، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا میزان آگاهی خود را از اقدامات حفاظتی انجام‌شده در مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران براساس طیف لیکرت ارزیابی کنند و در پرسش دوم، با هدف ارزیابی بیشتر هدف متناظر با آن، تعدادی گزاره درباره مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران مطرح شد و از پاسخ‌گویان خواسته شد تا درک و نگرش خود درباره این گزاره‌ها را بر مبنای طیف لیکرت ارزیابی کنند.
شناخت دیدگاه‌های پیشنهادی جامعه هدف درخصوص تقویت حفاظت از مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران و ارتقای کیفیت گردشگری در آن	دو پرسش متناظر با هدف ششم این پژوهش طرح شد. در پرسش نخست، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا نقش اطلاع‌رسانی و آگاهی از ابعاد ارزشی مجموعه‌ای را که در آن مشغول به تحصیل هستند و لزوم حفاظت از این ابعاد را در میزان ایجاد علاقه به آن‌ها برای مشارکت در این برنامه‌ها بر مبنای طیف لیکرت ارزیابی کنند و، در پرسش دوم، تعدادی راهکار، که برگرفته از مرور پیشینه موضوع، نتایج حاصل از مطالعات بخش‌های پیشین پژوهش و همچنین بررسی دستاوردهای مطالعات مشابه بود، در قالب گزاره‌هایی پیشنهادی مطرح شد و از پاسخ‌گویان خواسته شد تا آن‌ها را بر مبنای میزان تأثیرگذاری و براساس طیف لیکرت امتیازدهی کنند.

نسخه آنلاین این پرسش‌نامه روی وب‌گاه پرس‌لاین بارگذاری شد و تعداد هفتاد دانشجوی پردیس باغ ملی (از دانشکده‌های معماری و شهرسازی، حفاظت و مرمت، علوم نظری و مطالعات عالی، سینما و تئاتر و هنرهای تجسمی) این پرسش‌نامه آنلاین را تکمیل کردند و جامعه آماری این پژوهش را شکل دادند.

شد، فرایند گردآوری و تحلیل داده‌ها در این پژوهش کیفی هم‌زمان انجام شد. بدین ترتیب که داده‌های حاصل از پرسش‌های متناظر با هرکدام از اهداف شش‌گانه پژوهش دسته‌بندی شد و با استناد به نمودارهای تحلیلی مستخرج از وب‌گاه پرس‌لاین و بر مبنای یافته‌های نظری پژوهش تحلیل شد که نتایج حاصل در جدول زیر آمده است:

تحلیل یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در بخش روش‌شناسی نیز مطرح

جدول ۷: تحلیل داده‌های حاصل از پرسش‌نامه در تناظر با اهداف پژوهش

اهداف پژوهش	تحلیل داده‌های مستخرج از سؤالات متناظر با هدف
دریافت تصویری کلی از مفهوم ارزش‌های عینی و محتوایی میراث فرهنگی از نگاه جامعه ذی‌مدخل	داده‌های حاصل از سه پرسش طرح‌شده درخصوص اولین هدف پژوهش، ازطرفی، حکایت از آن دارد که حدود ۷۰ درصد از جامعه آماری با مفهوم میراث فرهنگی آشنایی دارند و برای بالا بردن آگاهی از این مفهوم در سطح جامعه می‌توان از رسانه ملی و قابلیت‌های نامحدودی که متعاقب ایجاد شبکه‌های اجتماعی و استفاده گسترده از آن‌ها در زندگی امروز به وجود آمده بهره گرفت و، از طرف دیگر، نشان از عدم‌شناخت کافی از مفهوم ارزش‌های مرتبط به میراث فرهنگی در میان پاسخ‌گویان دارد.
دریافت تصویری کلی از مفهوم میراث نظامی	تحلیل داده‌های حاصل از دو پرسش متناظر با هدف دوم حکایت از آن دارد که شناخت درباره مفهوم نوپای میراث نظامی، به‌منزله شاخه‌ای از میراث فرهنگی، بیشتر در محافل دانشگاهی وجود دارد و مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران، که اولین پادگان مدرن در این شهر است، به‌منزله میراث نظامی نزد جامعه آماری جایگاه تثبیت‌شده‌ای دارد و این قابلیت است که می‌توان از آن بهره گرفت.
شناخت میزان درک جامعه آماری از شاخص‌های مؤثر در ارزش‌های عینی درخصوص وضع کنونی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	تحلیل داده‌های حاصل از پرسش‌های متناظر با هدف سوم نشان می‌دهد که درباره آن دسته از تحولات تاریخی و ویژگی‌هایی که در این پژوهش تحت عنوان ارزش‌های عینی مرتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران دسته‌بندی شده‌اند شناخت متوسط روبه‌پایینی (با میانگین درصد پاسخ‌گویی صحیح حدود ۴۵ درصد) در میان پاسخ‌گویان وجود دارد، درحالی‌که جامعه آماری پژوهش از میان دانشجویان پردیس باغ ملی دانشگاه هنر بود که زمان زیادی را در این مجموعه گذرانده‌اند و حتی بخشی از آنان (دانشجویان دانشکده‌های معماری و شهرسازی و حفاظت و مرمت) با این مباحث در سطحی تخصصی‌تر آشنایی دارند.
شناخت میزان درک جامعه آماری از شاخص‌های مؤثر در ارزش‌های محتوایی درخصوص وضع کنونی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	نتایج حاصل از داده‌های شش پرسش متناظر با هدف چهارم را می‌توان این‌طور تحلیل کرد که درصد افرادی که از تاریخچه و رویدادهای رخ‌داده در مجموعه تاریخی میدان مشق اطلاع دارند به‌طور میانگین کمتر از ۳۰ درصد است و تنها نکته مثبت از دید این پژوهش، در این میان، تثبیت جایگاه نظامی عمارت قزاقخانه به‌منزله نخستین بنای این مجموعه در میان پاسخ‌گویان و اهمیت وقایع مرتبط به کاربری نظامی مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران به‌منزله مجموعه‌ای با کاربری اولیه نظامی است.
ارزیابی اقدامات حفاظتی انجام‌شده (از منظر ارزش‌های میراث نظامی) در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران	بررسی داده‌های حاصل از نخستین پرسش متناظر با هدف پنجم پژوهش نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی مناسبی برای بالا بردن آگاهی جامعه آماری از اقدامات و برنامه‌های حفاظتی گذشته، حال و آینده مجموعه تاریخی عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران انجام نشده است. این در حالی است که، با توجه به روند طراحی سؤالات پرسش‌نامه به‌منظور بالا بردن تدریجی حساسیت ذهن پاسخ‌گویان به مباحث و اهداف موردنظر آن، تحلیل داده‌های پرسش دوم نشان می‌دهد که درک پاسخ‌گویان از وجوه عینی ساختمان‌های مجموعه (ویژگی‌های ظاهری و کاربری) دقیق‌تر شده است و به‌طور میانگین درک متوسطی از این ابعاد را ابراز کرده‌اند. اما این امر برای وجوه محتوایی و رخدادهای تاریخی صادق نیست. بررسی داده‌های حاصل از گزاره آخر نشان از عدم‌تلاش برای ارتقای کیفیت شناخت و عدم‌اطلاع‌رسانی مناسب درخصوص اقدامات و برنامه‌های حفاظتی مجموعه دارد.
شناخت دیدگاه‌های پیشنهادی جامعه هدف درخصوص تقویت حفاظت از مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران و ارتقای کیفیت گردشگری در آن	از تحلیل داده‌های حاصل از پرسش نخست متناظر با آخرین هدف پژوهش می‌توان دریافت که آگاه کردن جامعه آماری از اقدامات و برنامه‌های حفاظتی می‌تواند سبب افزایش علاقه و ارتقای کیفیت شناخت و ادراک آنان از ارزش‌های میراث نظامی در این مجموعه تاریخی و لزوم حفاظت از آن‌ها شود. نحوه امتیازدهی به راهکارهای پیشنهادی در پرسش دوم نشان می‌دهد که این راهکارهای عملیاتی، که می‌بایست توسط متخصصان و برنامه‌ریزان امر حفاظت تدوین و اجرا شوند، می‌توانند نقش بسزایی در ارتقای کیفیت شناخت و درک از حفاظت ارزش‌محور از مجموعه تاریخی عمارت قزاقخانه و میدان مشق داشته باشند. مؤثرترین راهکار، از نظر پاسخ‌گویان، استفاده از قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی است که در حال حاضر بسیار مورد اقبال عمومی و به‌ویژه مورد استقبال جوانان هستند؛ قابلیت‌هایی که، با توجه به داده‌های سؤالات نخستین پرسش‌نامه، مغفول واقع شده است.

نتایج پژوهش

در این بخش، نتایج حاصل از مطالعات نظری این پژوهش برای یافتن پاسخ به نخستین پرسش آن و همچنین نتایج حاصل از مطالعات میدانی در فاز نگرش سنجی (وفق جامعه آماری پژوهش) به منظور پاسخ‌گویی به دومین پرسش پژوهش به تفکیک آورده شده‌اند.

نتایج حاصل از مطالعات نظری و پاسخ به پرسش نخست پژوهش

از مطالعات نظری این پژوهش نتیجه گرفته می‌شود که مفهوم ارزش مرتبط به میراث فرهنگی هم‌زمان با ایجاد تحولات در بسط دامنه میراث فرهنگی و حفاظت از آن گسترده‌تر شده و ارزش‌های مرتبط به میراث فرهنگی از ابعاد تاریخی، زیباشناختی و کمتی فراتر رفته و جنبه‌های ناملموس، فرهنگی و اجتماعی را نیز در بر گرفته است. افزون بر این، با ایجاد نگرش ارزش‌محور در حفاظت و لزوم تعریف ارزش‌ها از دید جامعه، خوانش و احصای ارزش‌های مستتر در مصادیق متنوع میراث فرهنگی به امری اجتناب‌ناپذیر در حفاظت از آن‌ها و ارتقای کیفیت گردشگری در آن‌ها مبدل شد. از سوی دیگر، ارزش‌ها از زمانی به زمانی دیگر، از جامعه‌ای به جامعه دیگر و از کاربری به کاربری دیگر متغیر هستند. بنابراین، کیفیت خوانش معانی و ارزش‌ها در یک اثر میراثی، که لازمه حفاظت از آن و سرمنشأ تدوین رویکردهای حفاظتی و ایجاد نگرشی جامع در درک و بیان این ارزش‌ها و متعاقباً مشارکت بهره‌برداران و ذی‌نفعان در فرایندهای حفاظتی و ارتقای کیفیت گردشگری میراث نظامی است، مستلزم دستیابی به شناختی کل‌نگر و درون‌رشته‌ای از مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری و ادامه حیات آن اثر تاریخی در بستر اجتماعی - فرهنگی خود است. میراث نظامی و حفاظت از آن و گردشگری میراث نظامی نیز، که موضوع این پژوهش است، از این قاعده مستثنی نیست. علاوه بر این، در پیش‌نویس منشور ایکوفورت، مصادیق متنوع میراث نظامی، از ابتدای تاریخ تاکنون، ساختارهایی یکپارچه با بستر فرهنگی - اجتماعی و سکونتگاه‌هایشان، دربردارنده ارزش‌هایی ویژه دانسته شده‌اند که کاملاً یا نسبتاً متفاوت با ارزش‌های شناخته‌شده در انواع دیگر میراث هستند که الزاماً مبتنی بر دسته‌بندی ارزشی هشت‌گانه ارائه‌شده در این منشور و تنها محدود به آن‌ها نیستند و باید در هر مورد خاص با توجه به نوع، قدمت، بستر جغرافیایی، تاریخی و هویت فرهنگی و

اجتماعی آن، از زمان پیدایش تا زمان حال، توسط متخصصان امر و با نگاهی درون‌رشته‌ای بررسی شوند. پس از طی فرایند پژوهش در فاز مطالعات نظری و جمع‌بندی این مطالعات، می‌توان پاسخ به پرسش نخست را (سیر تحول مفاهیم ارزشی میراث نظامی و انواع آن در مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران چگونه تبیین و طبقه‌بندی می‌شود؟) در پیمودن گام‌های پژوهشی زیر خلاصه کرد:

- معرفی میراث نظامی به منزله شاخه‌ای از میراث فرهنگی و ارزش‌های عینی و محتوایی مترتب بر آن.
- تبیین رویکرد حفاظت ارزش‌محور و تسری آن به مفهوم میراث نظامی و گردشگری میراث نظامی.
- بررسی نظام ارزش‌های عینی و محتوایی میراث نظامی در مجموعه عمارت قزاقخانه و میدان مشق تهران، به منزله یکی از مصادیق میراث نظامی مدرن در ایران، از طریق بررسی تاریخچه تحولات کالبدی و معنایی آن. این گام‌ها قابلیت تعمیم به سایر گونه‌های میراث نظامی در طول زمان در ایران را دارد؛ به این معنا که حفاظت از هر یادمان، بنای یادمانی، بنای منفرد، مجموعه ساختمانی، محوطه، ساختار یا منظری که بنا به تعاریف ارائه‌شده از میراث نظامی در این حوزه جای گیرد ضروری است. لذا باید تاریخچه و تحولات کالبدی و فراکالبدی آن از زمان پیدایش تا حال حاضر براساس اصول حفاظت ارزش‌محور، که کمیته ایکوفورت نیز بر آن تأکید می‌کند، بررسی و مطالعه شود و ارزش‌های مترتب بر آن استخراج شوند. همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد، این ارزش‌ها در هر موردی خاص و وابسته به بستر جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی خود هستند.

نتایج حاصل از مطالعات میدانی و پاسخ به پرسش دوم پژوهش

نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌های حاصل از مطالعات میدانی پژوهش، که مبتنی بر سنجش نگرش و ارزیابی کیفیت شناخت و ادراک جامعه آماری پژوهش از نظام ارزشی مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران است، در پاسخ به پرسش دوم پژوهش (کیفیت حفاظت از میراث نظامی مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران، به لحاظ جایگاه ارزش‌های احصاشده در نگرش ذی‌مدخلان و گردشگران (وفق جامعه آماری پژوهش) چگونه است؟) عبارت هستند از:

- درخصوص کیفیت شناخت کلی از مفهوم ارزش‌های عینی و محتوایی میراثی از نگاه جامعه

افزایش علاقه و ارتقای کیفیت شناخت و ادراک آنان از ارزش‌های متنوع مترتب بر این ساختارهای میراثی شود و گامی مؤثر برای رسیدن به اهداف این پژوهش در سطح خُرد و حفاظت از میراث نظامی و ارتقای کیفیت گردشگری میراث نظامی در سطح کلان و به‌منزله هدف غایی در این حوزه باشد.

پژوهش‌های پیشنهادی آتی

به‌منظور نیل به هدف غایی این پژوهش مبتنی بر حفاظت از ارزش‌های مترتب بر مصادیق متنوع میراث نظامی در ایران و ارتقای کیفیت گردشگری میراث نظامی و جمع‌بندی نتایج حاصل از هر دو فاز این پژوهش و با توجه به پیشنهادهای ارائه‌شده از سوی تعدادی از پاسخ‌گویان، پژوهش‌های مشابهی با هدف شناسایی سایر گونه‌های میراث نظامی و ارزش‌های وابسته به آنان در سطح نظری و سنجش نگرش سایر گروه‌های گردشگران از ارزش‌های مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران و، در مقیاسی کلان‌تر، ارزیابی میزان شناخت گروه‌های گوناگون ذی‌مدخل از گونه‌های متنوع میراث نظامی در ایران، در سطح کاربردی، پیشنهاد می‌شود.

منابع

افرادی، کاظم و نوریان، فرشید (۱۳۹۴). معرفی ملاحظات کیفی مهم در کاربرد مجدد پهنه‌های متروکه و سامان‌دهی آن‌ها در قالب یک چارچوب کیفیت‌سنجی. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات شهری، ۴(۱۵)، ۹۱-۱۰۳.

ایزدی، محمدسعید و امیری، نگین (۱۳۹۵). توسعه درونی، الگویی متوازن، متعادل و پایدار برای توسعه و ارتقای کیفی شهر؛ برنامه‌ریزی برای توسعه مجدد اراضی نظامی درون‌شهری. باغ نظر، ۱۳(۴۱)، ۳۵-۴۶.

بانی مسعود، امیر (۱۳۸۸). معماری معاصر ایران در تکاپوی بین سنت و مدرنیته. تهران: نشر هنر معماری قرن.

بهار، ملک‌الشعراء (۱۳۸۰). تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، جلد اول. تهران: امیرکبیر.

بیگللی، علی (۱۳۸۵). اندیشه‌های میلیتاریستی در دوره پهلوی اول. ماهنامه زمانه، ۵۲(۵۲)، ۳۱-۳۹.

پارسی، فرامرز (۱۳۹۲). فضای باز شهری؛ تجربه میدان مشق. ارائه‌شده در نشست پنجم شرکت عمران و بهسازی شهری ایران (مادر تخصصی)، تهران.

آماری، با توجه به داده‌های پرسش‌نامه، می‌توان چنین نتیجه گرفت که بستر مناسبی برای معرفی مفاهیم ارزشی مرتبط به میراث فرهنگی میان گردشگران و جامعه ذی‌مدخل در امر حفاظت وجود دارد و می‌توان با استفاده از امکانات و قابلیت‌های ارتباط اجتماعی موجود در عصر حاضر به سمت ارتقای شناخت و درک این مفاهیم گام برداشت.

• تعریف مفهوم میراث نظامی و معرفی و دسته‌بندی گونه‌های متنوع آن اقدامی است که باید برای بالا بردن شناخت گردشگران و جامعه ذی‌مدخل از این مفهوم انجام شود تا بتوان نخستین گام را به‌منظور حفاظت از این حوزه از میراث و ترویج و تقویت گردشگری آن برداشت.

• درخصوص آن دسته از تحولات تاریخی و ویژگی‌هایی که در این پژوهش تحت عنوان ارزش‌های عینی مترتب بر مجموعه قزاقخانه و میدان مشق تهران دسته‌بندی شده‌اند، شناخت متوسط روبه‌پایینی در میان پاسخ‌گویان وجود دارد.

• اگر شناخت و درک مناسبی در گردشگران و جامعه ذی‌مدخل از مفهوم میراث نظامی و ارزش‌های آن ایجاد شود، این قابلیت وجود دارد که شاخص‌های مؤثر در ارزش‌های محتوایی در مجموعه تاریخی میدان مشق به‌منزله یکی از مهم‌ترین مصادیق میراث نظامی در تهران و لزوم حفاظت از آن‌ها بیش از پیش توسط این افراد درک شود.

• آگاه کردن گردشگران و جامعه ذی‌مدخل از اقدامات و برنامه‌های حفاظتی می‌تواند سبب افزایش علاقه و ارتقای کیفیت شناخت و ادراک آنان از ارزش‌های عینی و محتوایی مترتب بر این مجموعه‌های میراث نظامی - فرهنگی، لزوم حفاظت از آن‌ها و ترویج و ارتقای گردشگری در آن شود. تدوین و اجرای راهکارهایی عملیاتی توسط متخصصان و برنامه‌ریزان امر حفاظت می‌تواند نقش بسزایی در این میان داشته باشد.

• مؤثرترین راهکار، از نظر پاسخ‌گویان، استفاده از قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی است که در حال حاضر بسیار مورد اقبال عمومی، به‌ویژه جوانان، هستند. این قابلیت‌ها، با توجه به داده‌های پرسش‌نامه، مغفول واقع شده‌اند.

با تعمیم این نتایج به سایر مصادیق میراث نظامی می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که برنامه‌ریزی، تدوین و اجرای راهکارهایی به‌منظور بالا بردن آگاهی و درک ذی‌مدخلان از مصادیق میراث نظامی از سوی متخصصان و متولیان حوزه حفاظت از میراث فرهنگی می‌تواند سبب

- حجت، مهدی (۱۳۸۰). میراث فرهنگی در ایران: سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- جمعی از پژوهشگران (زیر نظر غلامعلی حدادعادل) (۱۳۸۹). فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان، دفتر هفتم. تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- رحیم‌نیا، رضا، قرائتی، مهران و زمانی‌فرد، علی (۱۳۹۵). کاربرد نظریه زمینه‌ای در پژوهش‌های مرتبط با دانش بومی حفاظت؛ رویکردی برای پاسداشت میراث فرهنگی ناملموس. دوفصلنامه دانش‌های بومی ایران، ۱۷۷-۱۴۵، (۴)۲.
- رضوانی، محمدرضا، ترابی، ذبیح‌الله، نجارزاده، محمد و حسنی جلیلیان، پرستو (۱۳۹۹). بررسی اثربخشی یادگیری مشارکتی بر نگرش و رفتار مسئولان زیست‌محیطی کارکنان اقامتگاه‌های بوم‌گردی (اقامتگاه‌های بوم‌گردی منتخب بخش بسطام، شاهرود). گردشگری و توسعه، ۹(۴).
- شهری، جعفر (۱۳۸۴). طهران قدیم، جلد اول. تهران: انتشارات معین.
- صمدی‌زند، یونس (۱۳۸۲). میراث فرهنگی در حقوق داخلی و بین‌المللی، جلد اول و دوم. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه).
- عباس‌زاده، مظفر، محمدمرادی، اصغر و سلطان احمدی، الناز (۱۳۹۴). نقش ارزش‌های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی (مطالعه موردی: بافت تاریخی ارومیه). فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، ۱۴(۱)، ۷۷-۹۰.
- عدل، شهریار و اورکار، برنارد (۱۳۷۵). تهران پایتخت دوست‌ساله. تهران: سازمان مشاور فنی و مهندسی شهر تهران، انجمن ایران‌شناسی فرانسه.
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۸۴). سیری در تجارب مرمت شهری از ونیز تا شیراز. تهران: انتشارات سمت.
- قدوسی‌فر، سیدهادی، اعتصام، ایرج و حبیب، فرح (۱۳۹۲). تبارشناسی پارک‌های شهری دوره پهلوی اول (نمونه موردی: باغ ملی تهران). نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۱(۵)، ۶۱-۷۳.
- کلاتر مهرجردی، علیرضا و میر، مصطفی (۱۳۹۴). رتبه‌سنجی ارزش‌های میراث هویتی خلیج فارس از منظر گردشگری (مطالعه موردی: شهر جزیره کیش). فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس، ۴(۲)، ۳۳-۴۹.
- کیانی، مصطفی (۱۳۷۹). کودتای نظامی ۱۲۹۹ و معماری نظامی گرایانه. تاریخ معاصر ایران، ۱۵(۱۶)، ۳۵۱-۳۶۱.
- معمودی، محسن (۱۳۸۱). جغرافیای تاریخی تهران. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- مهندسان مشاور باوند (۱۳۸۵). طرح مرمت و بازسازی مجموعه ساختمان‌های قزاقخانه (گزارش مطالعات تاریخی).
- میرزایی، محسن (۱۳۸۳). تاریخچه بریگاد و دیویزیون قزاق، از کنسل دوماتوویچ تا میرپنج رضاخان سوادکوهی. تهران: نشر علم.
- نامجویان، فرخ (۱۳۹۱). گذری بر تبدیل پادگان‌ها به فضاهای کارآمد شهری در ایران و جهان؛ با تأکید بر پروژه بوستان بزرگ ولایت. دومهنامه شهرنگار، ۵۷(۵۶)، ۱۵۲-۱۶۶.
- نجمی، ناصر (۱۳۶۸). تهران در یک‌صد سال پیش. تهران: انتشارات ارغوان.
- نژادابراهیمی سردرود، احد، پورجعفر، محمدرضا، انصاری، مجتبی و حناچی، پیروز (۱۳۹۲). ارزش و ارتباط آن با رویکرد مداخله در آثار فرهنگی - تاریخی. فصلنامه مرمت و معماری ایران (مرمت آثار و بافت‌های تاریخی فرهنگی)، ۳(۶)، ۹۸-۷۹.
- یوکلهتو، یوکا (۱۳۸۷). تاریخ حفاظت معماری، ترجمه محمدحسن طالبیان و خشایار بهاری. تهران: نشر روزنه.
- Dobbels, J., & Bertels, I. (2012). Community involvement and military heritage conservation: a case study of the demolition of the Antwerp sixteenth-century fortifications. *WIT Transactions on The Built Environment*, 123, 267-278.
- Gatti, M. P., & Cacciaguerra, G. (2014). The networking of alpine pastures for the development of sustainable tourism. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 191, 233-245.

- Qiu, Q., Zheng, T., Xiang, Z., & Zhang, M. (2020). Visiting intangible cultural heritage tourism sites: from value cognition to attitude and intention. *Sustainability*, 12(1), 132.
- Timothy, D. J., & Nyaupane, G. P. (Eds.). (2009). *Cultural heritage and tourism in the developing world: A regional perspective*. Routledge.
- Hazen, H. (2009). Valuing natural heritage: park visitors' values related to World Heritage sites in the USA. *Current Issues in Tourism*, 12(2), 165-181.
- ICOFORT (2019). *Draft ICOFORT Charter on Fortifications and Related Heritage; guidelines for Protection, Conservation and Interpretation*, version number 4: August 20, 2019
- Klupsz, L. (2008). The spirit of the military heritage places. In 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place-between the tangible and the intangible', 29 Sept-4 Oct, 2008. Quebec, Canada [Conference or Workshop Item].